

DK
511
B6B5
V.1:3

UC-NRLF



B 3 101 129

YD 19497

BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA



Billotsenkyi ke kraieznave
tovarystvo
Пролетарі всіх країн, єднайтеся

7560

Білоцерківське Краєзнавче Товариство.

ТОМ. I.

ВИП. III.

EXCHANGE
MAR 12 1932



БІЛОЦЕРКІВЩИНА.

мн

ПТАХИ БІЛОЦЕРКІВЩИНИ.



БІЛА-ЦЕРКВА

1927

БІЛОЦЕРКІВСЬКЕ КРАЄЗНАВЧЕ ТОВАРИСТВО.

БІЛОЦЕРКІВЩИНА.



Х. Д. Великохатько.

ПТАХИ БІЛОЦЕРКІВЩИНИ



м. Біла-Церква.

1927 р.

Біла-Церква, Трест „Держдрук“ з. № 204—1500.
Б.-Ц. Окрліт № 360—27 р.

13

ПЕРЕДМОВА.

Білоцерківщина ще ніколи не була окремою територіяльно-адміністративною одиницею, а тому при складанні краєзнавчого збірника і зокрема орнітофавни, довелося зустрітись з багатьма труднощами. Одна з них—це територія Білоцерківщини, що являє собою лише частину колишньої Київської губернії, розташованої на грані закінчення Полісся (Корнинський, Кожанський та Попелянський райони) і початок лісостепу (решта районів).

Отже, місцевість Білоцерківщини приводить до того, що орнітофавна її має в собі представників так суто-лісових родів, як і степових. Своїм геологічним положенням Білоцерківщина знаходиться дуже високо над рівнем моря і на колишній Київщині займає майже найвище місце; релієф дуже розчленований, багато є долин, по яких вода стікає до річок, а тому у нас мало озер, нетрів з великими обширами.

З цих причин маємо, порівнюючи з сумежними округами, мало водяних та болотяних птахів, які в нас зустрічаються лише поодинокими екземплярами, а багато родів і зовсім відсутні. Кінець кінцем, огляд орнітофавни в межах Білоцерківщини є перша праця, через що підчас її складання доводилось користуватись лише оригінальними спостереженнями та досвідом місцевих мисливців і лісничих.

Остання мотивовка турбує всякого дослідника через те, що один і той же птах часто оповідається під різними, хоч би й місцевими, назвами, а родові ознаки птаха (особливо з водяних та болотяних) мисливцям та лісничим майже зовсім не знайомі. Обережність до „словесного матеріялу“ не дозволила мені вмістити ряд птахів, напр., *Garrulus infaustus*, L. —кукша, де-які орли та водяні птахи, хоч про їх перебування у нас категорично стверджували де-які особи.

Краєзнавче Товариство Білоцерківщини передбачає в майбутньому випускати збірники з розвідками з різних галузів знання, а тому буде дана можливість доповнити прогалини з орнітофавни, що виявляться підчас дальніших спостережень.

Отже, зазначена стаття є лише перша спроба, що потрібує в дальнішому доповнень, виправлення і тому под.



Опис птахів провадився в такий спосіб, що про кожного гніздового птаха подавалась його коротка біологія, а для де-яких з них (з виразним забарвленням) подавались і зовнішні ознаки. Біологічні відомості про птахів подані, окрім відомих в літературі, ще й оригінальні.

Таке відступлення від „шаблону“ краєзнавчих збірників оправдовується тим, що краєзнавче товариство поставило собі за мету видати збірник—порадник для масового вчителя, який би користувався ним підчас розробки комплексів, екскурсій і т. п., от чому нам здалося доцільнішим дати опис птахів в такій формі, бо оскільки відомо, на ринку популярної літератури з орнітофавни немає.

Що-ж до назов птахів, то подаються латинською мовою переважно ті, що найбільш відомі в літературі й подані вперше Лінеєм—фундатором бінарної номенклатури. Зазначені принципи нами витримані навіть в тому випадку, коли явно помічається розходження з сучасною номенклатурою. Інших авторів назва подавалась лише тоді, коли назви Лінея не можна було ставити без особливих зауважень, напр.: ряд чапель, родина дятлуватих і т. под.

Українські назви подані, крім літературних ще й місцеві, які вживаються в різних пунктах Білоцерківської округи.

Складаючи цю статтю, я користувався такою літературою:

- 1) Холодковский и Силантьев—„Птицы Европы“.
- 2) Мензбир—„Птицы России“.
- 3) Его-же „Птицы“.
- 4) Проф. Храневич—„Птахи Поділля“.
- 5) Проф. Артоболевський—„Матеріяли до списку птахів південної половини Чернігівщини“ та інші.

8-го вересня 1927 року,
м. Біла-Церква.

Великохатько.

Птахи Білоцерківщини.

РЯД: Горобляки. — *Ordo Passeriformes.*

РОДИНА: Воронуваті.—*Familia Corvidae.*

До цієї родини належать найбільші й найсильніші птахи з ряду горобляків. Дзьоб майже у всіх представників досить товстий, рівний, середньої довжини, іноді досить довгий, напр. кедрівка, з опукло-зогнутою спинкою. Край дзьоба гострі і в більшості представників з гострим кінцем. В основі дзьоба завжди маються ніздрі, прикриті щетинками, або цупкими пір'ями. Покрівне пір'я в більшості одноманітне: чорне, або чорне з сірим чи білим. У молодих і старих птахів забарвлення не має великої різниці. Яйця відкладаються в грубі, досить глибокі гнізда, вимощені на дереві. Живуть вони переважно в лісах, але за здобиччю літають на поле, городи і т. п. Зимую вони наближаються до есел великими зграями, особливо в часи, коли на землі лежить сніг і бувають великі морози.

З родини воронуватих на Білоцерківщині зустрічаються:

1) *Corvus corax* L. Крук.—Місцева назва—крюк, ворон.

Крук є самий найбільший і найдужчий птах з воронуватих. Пір'я забарвлене одноколірово, має чорноблакитний колір з металевим блиском.

Досить звичайний осілий птах, що живе в нас круглий рік. Умовами свого життя крук похмурий і нетовариський птах. Живе він, звичайно, парами і (остільки досліджено), здається, що самець і самиця паруються на все життя. Похмурість і нетовариськість птаха приводить до того, що кожна пара має певну відмежовану площу, з якої немилосердно вигонить других круків і взагалі всіх воронуватих. Оселяється крук у нас в глухих, далеких лісах, на високих деревах. Своє грубе гніздо круки починають опрацювати в лютому місяці, а в березні самиця відкладає 5—6 яєць, які висиджує наперемінку з самцем. Молодь годується і охороняється обома батьками і вже в кінці квітня або в травні місяці молоді птахи виходять з гнізда і до кінця літа під доглядом батьків добувають собі їжу. В-осени залишають батьків назавжди, переходячи до самостійного життя. Годується крук рослинною і тваринною їжею, але надає переваги тваринній їжі. Головною їжею будуть дрібні ссавці: миші, ховрашки, дрібні птахи та їх яйця, комахи, робаки і т. п. до зайця включно. Знищуючи птахів та їх яйця, крук цим самим приносить шкоду, але одночасово, знищуючи багату гризунів та комах, він приносить користь для сільського господарства. Тому крука треба вважати за корисного птаха. Поводячись надзвичайно обережно літом, зимою крук часто змішується зі зграями галок, сірих ворон та гайворонів і надлітає близько до оселі людини, особливо коли мається падаль, від якої він ніколи не „відмовляється“. Наближення людини до такої зграї вперше помічає крук і відлітає, не чекаючи всієї зграї.

2) *Corvus cornix* L.—Ворона або гава сіра. М. н.—сива ворона. Сіра ворона—всім відомий птах. Вона менша від крука, а ще більше її відрізняє від нього різнобарвне пір'я. Голова, горло, верхня частина грудей, смуги на крилах та хвіст—чорного коліру. Решта тіла вкрита сірим пір'ям. Таке забарвлення птаха досить характерне, а тому його завжди легко впізнати серед інших воронуватих.

Сіра ворона—у нас звичайний осілий птах. Оселяється вона далеко від селищ людини, по лісах, поміщаючи гнізда на високих деревах, але в південно-східній частині Білоцерківщини, де ліса рідшають і степи більш просторі, сіра ворона будує гнізда на високих деревах по окраїнах сел та хуторів. Живуть вони парами, але, навіть влітку, невеликими зграями літають за здобиччю, на водопій, де вкупі й відпочивають. Життя кожної пари сірих ворон відокремлене від інших семей. Молодь виводиться раною весною. В березні місяці самиця відкладає троє—четверо яєць (рідко шість). Через три тижні з яєць вилуплюються молоді, яких годують обидва батьки. На кінець літа пташки виростають і починають вести самостійне життя. Сіра ворона, так як і крук, всеїдна, але надає перевагу тваринній їжі, тому вона з великою охотою поїдає дрібних хребтових: миші, ховрашки, дрібних птахів та їх яєчка і пташенята. Підчас годування молоді сіра ворона багато нищить молодих пташенят і яєць, до яких вона дуже ласа, а тому вона часто оселяється недалеко від гнізд, навіть сірої чаплі, у якої нагло, в її присутності краде яйця. Знищуючи багато пташок і їх яєць, вона тим самим являється шкідливою, але знищуючи особливо велику кількість мишей, робачків, комах, шкідливих для сільського господарства, можна її віднести до корисних птахів. За словами Брема: „смерть однієї сірої ворони приносить в сільському і лісовому господарстві далеко більше шкоди, аніж діяльність 10 живих ворон“. Таке твердження особливо оправдовується на Білоцерківщині, де надзвичайно багато лісових та сільсько-господарських шкідників, гробачків, яких сіра ворона нищить у великій кількості.

3) *Corvus corone* L.—Ворона чорна.

Чорна ворона формою окремих частин і всього тіла дуже схожа з сірою вороною; різниця полягає лише в забарвленні пір'я: все тіло її вкрите одноманітно-чорним пір'ям, з фіолетовим переливом на спині, крилах та боках. Завбільшки птах такий самий, як і сіра ворона.

Образ життя, способи годування чорної ворони цілкомито схожі з сірою вороною.

Для Київщини її подав Г. Гвобель, що знайшов гніздо, а тому можемо припустити, що вона і в нас гніздиться, хоч відомостей про її існування у нас немає.

4) *Corvus frugilegus* L.—Грак. Гайворон. М. н.—гайворон, гава, ворона.

Грак—найбільш розповсюджений птах з родини воронуватих. Завбільшки майже такий, як і сіра ворона, але склад тіла більш стрункий, сухощавий; крила й дзьоб, порівнюючи, довші ніж у попередніх двох порід; хвіст дуже закруглений. Пір'я забарвлене одноколірово, блискуче, чорне, з фіолетовим переливом. Дзьоб і ноги чорні; в основі дзьоба в дорослого птаха шкура сіро-білого коліру, гола, тому що пір'я в нього в цій частині випадає; в молодих осіб основа дзьоба де-який час вкрита пір'ям.

Живуть граки величезними зграями, не лише зимою, а й літом, будуючи гнізда на високих деревах по-над окраїнами ліса, в галях, парках—цілими гніздовими колоніями, недалеко від посівного поля та житла людини. Самиця відкладає в кінці березня або на початку квітня 3—5 яєць, схожих забарвленням на яйця ворон, але розміром менших. В червні молодь залишає гніздо, але за доглядом батьків літає і збирає їжу до самої осені. Годуються граки рослинною і тваринною їжею, даючи перевагу останній. В різні часи року і в залежності від характеру місцевості і численності птахів, грак може вважатись і як корисний, і як шкідливий птах. На-весні улюбленою його їжею являється гробачки шкідливих комах, що він збирає в свіжій борозні; правда, за відсутністю гробачків і великій численості граків, вони поїдають ще й зерно, висіяне в пашню, чим приносять не мало шкоди. Влітку вони поїдають багато шкідливих комах, а також їдять, за їх відсутністю (несприятливої погоди), недозрілі зерна польових культур—сояшників, кукурудзи, то-що. Під осінь нищать кавуни та дині на баштанах, сояшники, кукурудзу, посів озимини, а тому в ці часи грака можна визнати за шкідливого птаха. За дослідженням шлунків грака (шляхом розрізування) Бравнером, Померанцевим і іншими виявилось, що грак надзвичайно багато нищить гробачків різних шкідників польових культур, напр. кузки (*Anisoplius austriaca*), шкідливих комах і т. п., приносячи цим надзвичайно велику користь. На Білоцерківщині грака, безперечно, треба визнати за корисного птаха, тому що літом їх у нас залишається, порівнюючи, мало і для них вдосталь хватає весною і в-осені на харчі різних шкідливих (а на Білоцерківщині численних) комах, чим він приносить велику користь для сільського господарства, порівнюючи з незначними збитками на полях та городах. В теплі зими граки не відлітають на південь і тому численність їх незначно збільшується через прилітання на зимівлю з півночі других гайворонів. В холодні зими (в зиму 25-26 року) до нас налітає дуже багато гайворонів з півночі, які величезними зграями оселяються, з початку на деревах, в небезпечному місці, напр.— низькі дерева біля оселі селянина, від чого їх багато гине. З часом вони скоро орієнтуються в новій місцевості і вибирають безпечні місця, недалеко від житла людини. Північні гайворони перебувають у нас в морозну, сніжну пору і з першою одлигою відлітають, задалеко до справжньої весни.

5) *Monedula turrium* Brhm. — Галка. М. н.—Галка, панська ворона.

Галка досить численний у нас птах. Тіло, порівнюючи з другими воронуватими, коротке. Покрівне пір'я сіровато-чорне. Верхня частина голови, обличчя, горло і груди блискучо-чорні; верх тіла і крила чорні, з металевим блиском. Шия на боках сіра.

Галки—досить товариські птахи, а тому вони літом і зимою живуть невеликими зграями. Оселяються вони поблизу селищ. Улюбленим місцем для гнізд галки обирають дупла дерев, димоходів, карнизи та різні пічурки на високих будинках, напр. дзвіниці, школи і т. п. Тому галка у нас численно зустрічається лише поблизу селищ та міст, тоді, як в далеких лісах вона зустрічається дуже рідко. В березні місяці, або напочатку квітня самиця відкладає 3—8 яєць. Молоді вже в червні місяці вилітають з гнізд, але ще довгий час тримаються батьків і за їх приводом годуються. Галка, як і інші воронуваті, всеїдна; улюблена їжа галки це—шкід-

ники, комахи, жуки, миші, яйця пташок та молоденькі пташенята. Останніх галка багато нищить підчас зростання молодих. В цей час її можна вважати за шкідливого птаха, бо вона нищить ще й молоді ростки хлібних рослин. В інші часи року вона живиться такою їжею, як і граки, а тому для відшукування їжі дуже часто змішується з ними в зграї. Особливо це помітно зимою. Крім того, галка з охотою поїдає останки від кухні, чому її часто можна помітити на смітниках, де вона поїдає різні покиди людини: кусочки хліба, м'яса і т. п. Взагалі, галку можна визнати, як корисного птаха.

6) *Pica caudata* Ger.—Сорока. М. н.—Сорока.

Сорока—всім відомий і поширений у нас птах. Характерне забарвлення: голова, шия, спина, горло і верхня частина грудей чорного коліру, з металевим блиском; плечі, нижня частина грудей, черево і овальні плями на внутрішній половині великих махових—білого коліру, а решта частин крила та хвіст блакитно-зелені, блискучі.

За умовами свого життя сорока не товариський, досить обережний птах. Оселяється сорока парами, в глухих лісах, де багато кушикових рослин: ліщина (*Corylus Avellana*), терен (*Prunus spinosum*), жостір (*Rhamnus cathartica*) і т. п. Такі місця сорока вибирає тому, що в найбільших гущавинах вона будує собі гніздо з грубих гілок, яке зверху вкриває такими ж самими гілками, а потім, коли поблизу є річка, болото, в середині вимазує грязю, залишаючи лише невеликий отвір збоку.

При інших умовах будує гніздо на не високих деревах і грязю не вимазує. В гніздо наносить сорока м'якої трави, шерсти і т. п. На початку березня самиця відкладає 6—8 яєць. Годуються сороки рослинною і тваринною їжею в залежності від оточення і часу року. Весною і особливо підчас зросту молодих, сорока багато нищить пташок, їх яєчка та молодих пташенят, а також не багато хрущів, гусениць шкідливих комах і т. п. Коли ж оселяється поблизу садків, поїдає вишні, черешні, і цим приносить шкоду. Під осінь їжа сороки поступово переходить від тваринної до рослинної і особливо вона багато поїдає ягід: жостіру, бузини, молодого гороха, квасолі і т. п. Зважаючи на те, що сорока поїдає пташки в ті часи, коли вони починають плодитись і цим самим знищує в великій кількості комахоїдних, а також часто й свійських молодих птахів і, порівнюючи, малу кількість нищить комах—шкідників, сороку можна визнати в наших краях за шкідливого птаха.

7) *Nucifraga caryocatactes* Briss—Кедрівка.

Кедрівка—птах такого розміру, як галка, але з довшим і гострим дзьобом. Покрівне пір'я рудувате, з білими крапками. Крила чорні, з зеленим переливом і білими кінчиками. Хвіст—зверху чорний, знизу білий.

Кедрівка належить до суто лісових птахів. У нас же зустрічається рідко, як залітний птах. За Мензбіром цей птах відлітає з північних лісів (Архангельська і Пермська губ.) лише в ті роки, коли там буває недорід насіння шпилькових рослин (ялинка, сосна), що є головною їх їжею. На Київщині вони спостерігались Шарлеманом в 1911 і 13 роках. Про їх залітання на Білоцерківщину у нас не досліджено.

8) *Garrulus glandarius* L.—Сійка. М. н.—сойка.

Сійка—осілий у нас птах,—найбільш вродливий з воронуватих. Загальне забарвлення червоно-сіре; на голові—чубок, пір'я якого з

чорними плямами. Крила і хвіст—різнобарвні; на крилах покривне пр'я забарвлене в чорний, блакитний та білий колір, що надає їй дуже нарядний вигляд.

Живуть сійки парами, або невеличкими гуртками в глухих лісах, де мається сосновий та ялинковий молодняк. Літом вони літають поодинокі, зимою ж—парами, тримаючись на соснових деревах, недалеко від житла людини (в лісі—будинок лісника). Гніздо сійки схоже з іншими воронуватими. Самиця на початку квітня відкладає 5—8 яєць, а в кінці травня, або на початку червня молодь виходить з гнізда. Годується сійка під осінь—ягодами, хлібним зерном, горіхами, жолудями; але на початку весни, і особливо в часи розмноження—сійка поїдає майже виключно тваринну їжу: комах, гусенів, черв'яків, мишей, гадюк і особливо молоді пташенята, або невеличкі пташки та їх яєчка. Остання хижацька поведінка сійки надзвичайно зле відбивається на розмноженні різних комахоїдних пташок (особливо синиць, мухоловок), а тому її можна вважати за шкідливого птаха, приваймі в часи гніздування.

В-осені і зимою сійка годується переважно згаданю вище рослинною їжею і особливо насінням шпилькових рослин, що їх вона дуже вдало достає з шишок.

РОДИНА: Шпакуваті.—Fam Sturnidae.

9) *Sturnus vulgaris* auct.—Шпак звичайний. М. н.—шпак.

Шпак звичайний—досить численний у нас перелітний і гніздовий птах. Прилітає до нас на початку березня (1927 рік 19 лю) і через де-кілька днів починає будувати гніздо в дуплах дерев, по лісах, парках та галях і рідко в будівлях людини. Самиця відкладає 4—7 яєць і висиджує, а самець в цей час недалеко гнізда весело співає з „характерними“ рухами всього тіла. Годуються шпаки різними комахами, гусінню, гробачками, червяками і т. п., знищуючи їх в великій кількості, чим приносить користь для сільського господарства. Іноді шпак сідає на свійських тварин: овець, корів та інших і винищує паразитів. В часи визрівання садків шпаки шкідливі тому, що вони поїдають ягоди, особливо вишні та черешні, але шкоду, що вони приносять, безперечно не можна порівняти з користю. Це є один з найкорисніших птахів для сільського господарства. У нас вони виводять молодь два рази на літо: в червні місяці починається друга кладка яєць, а в кінці липня, або на початку серпня молодь виходить з гнізда. В цей час шпаки збираються в великі зграї, що в залежності від початку холодів перебувають у нас аж до кінця жовтня місяця. Зимують шпаки в південній Азії, Європі та Північній Африці.

РОДИНА: Синицюваті.—Fam. Paridae.

До родини синицюватих належать невеличкі пташки, але надзвичайно корисні для сільського і лісового господарств. Невеличкий їх зріст дозволяє їм пролазити в найбільшій гушавині гілок і заглядати в найменші щілини в корі дерев, а також не гребувати найменшими шкідниками, або навіть їх гусінню та яєчками. Тому синицюваті поїдають самих різних комах: від найменших (яблуніва міль) до великих, знищуючи їх в дуже великій кількості.

В де-яких державах користь від синиць давно визнана, а тому вони взяті під охорону (Німеччина). Зимом, коли вони часто гинуть від голоду, підчас снігів та ожеледи, яка вкриває дерево і синички не можуть нічим поживитись, навіть насінням, яким вони живляться, за браком комах та їх яечок і гусені, в цей час (в Німеччині) де зимують синички, на дерево підвішують кусочки сала, що вони з охотою поїдають.

Зимом синички літають невеликими зграями, перелітаючи з одного дерева на друге, поступово облітаючи весь ліс і поїдаючи різних шкідників.

Ворогами синицюватих необхідно визначити хижих птахів і особливо сійку, що найбільше нищить їх гнізда, яечка, молодих пташок і навіть дорослих, але плодючість їх остільки велика, що їх в наших садах і лісах маєтсья, порівнюючи, багато.

10) *Parus major* L.—Синиця велика. М. н.—синиця, синичка.

Численний, осілий у нас птах. Гніздиться вона в лісах, найголовніше, в дуплах, але за їх відсутністю—на деревах і покинутих гніздах других птахів, невисоко від землі. Самиця відкладає в кінці березня, або на початку квітня 8—14 яєць, що висиджують обидва батьки, чергуючись. Батьки годують молодь, що в кінці червня відлітає з гнізда, куди самиця знову відкладає яечка, а в серпні й друга молодь залишає гніздо. Годуються синиці різними шкідниками, їх гробачками та яечками круглий рік, знищуючи дуже багато. Отже синицю можна визнати, як одного з найбільш корисних птахів в наших краях.

Літом вона живе в лісах, а зимою наближається до сел, де й перебуває в особливо холодні і снігові часи, годуючись насінням, крихтами і иншими покидами людини, разом з горобцями, вівсянками, то-що.

11) *Parus coeruleus* L.—Блакисиниця (Синиця блакитниця).

Звичайний, осілий птах. Умови життя цілковито схожі з синицею великою.

12) *Parus palustris, auct.*—Пухляк брунатий.

У нас осілий, гніздовий птах.

13) *Lophophanes cristatus*, Bris.—Синиця чубата.

Досить рідко у нас зустрічається в густих лісах. 2-го травня 1927 р. спостерігалась в Прусяньській дачі Рокитянського Лісництва.

14) *Parus ater*, L.—Синиця чорна.

Перебуває у нас короткий час зимою, як мандрівний птах взимку. Постійним її житлом є соснові та ялинові ліса на півночі, що вона залишає їх за браком харчів лише взимку, відлітаючи на південь.

Всі зазначені роди звичаями, умовами життя, плодіння, годування і т. п. дуже схожі з синицею великою. Зустрічаються на Білоцерківщині в меншій кількості, аніж синиця велика.

Безперечно, що всі вони надзвичайно корисні птахи.

15) *Acridula caudata*, Koch.—Синиця довгохвоста. М. н.—ополоник.

Розпізнати синицю довгохвосту досить легко, через її непомірно довгий хвіст.

Зимом її легко можна знайти в мішаних лісах, парках, де вона досить жваво перелітає з одного дерева на друге, але завжди тримається „крони“ дерева, особливо верха, рідко спускаючись на короткий час донизу.

Годується майже виключно шкідливими комахами. Умови життя схожі з усіма синицюватими. Гніздо дуже штучно будує з різного волокнуватого матеріалу і листя рослин, що його трудно знайти літом, через однакову фарбу гнізда і гілок, межі якими воно збудоване.

У нас вони зустрічаються, порівнюючи з другими породами синицюватих, рідше.

16) *Aegithalus pendulinus*, L.—Реміз. М. н.—ремез.

Реміз — малочисленний гніздовий птах на Білоцерківщині. В околицях Білої-Церкви спостерігався на „Рудевому озері“. В північній частині округи зустрічається надзвичайно рідко. Головною причиною малочисленности цього птаха являється те, що особливої будови і форми гніздо є предмет різних забобонів, а тому гнізда реміза нагло нищаться, не даючи таким чином зрости молоді.

Оселяються в кущах лози, на болотах, по крутих берегах річок. Гніздо будує з волокон, крапиви і інших рослин, в які вплітає цвіт верби, „пух“ будяків, тополі і т. п. Гніздо підвішує на тонких гілках і по можливості над водою. В недокінчене гніздо самиця відкладає 6—7 яєць, а самець підчас кладки добудовує гніздо. Молодь годується гусенню і комахами. Дорослі ремізи годуються насінням очерета і інших водяних рослин, а також і комахами, як і всі синицюваті, а тому визнається, як дуже корисний птах. Живуть ремізи парами і дуже рідко малими групами: дві—три сем'ї. На зиму реміз відлітає в південну Азію та північну Африку.

Гніздо реміза найшов літом 1925 року в Тетіївському районі студент Педагогічного Технікуму Шаган І. і доставив в Білоцерківський Педтехнікум, де воно переховується до цього часу.

17) *Ranurus biarmicus*, Koch.—Синиця вусата.

За Мензбіром цей птах іноді зустрічається на Білоцерківщині, однак до цього часу ніяких відомостей про нього немає.

18) *Regulus flavicapillus*, Naum.—Золотомушка жовточуба. М. н.—корольок.

Цей осілий у нас птах своїм розміром є найменший від усіх інших птахів Білоцерківщини. Зимом зустрічається невеличкими зграями в соснових та ялинових галях наших „мішаних“ лісів, вкупі з іншими дрібними пташками. Золотомушка надзвичайно жваво перелазить з гілки на гілку, збираючи гробачки та яєчка шкідників. Невеличка частина їх залишається на літо й гніздиться, а решта відлітає на північ, в ялинкові ліса. Гніздо будується з мохівців, павутини, листя, межі густими гілками ялинки або, значно рідше, сосни, іноді дуже високо над землею. Самиця відкладає 8—11 яєць. Молодь годується комахами, гусенню, як і дорослі. Птах дуже корисний.

19) *Regulus ignicapillus*, Brhm.—Золотомушка червоночуба. М. н.—

Умовами життя та зростом цілком схожий з попереднім. Різниця полягає лише в забарвленні пір'я на голові, про що свідчить

сама назва. Існування його у нас не доведено, хоч за даними деяких авторів він у нас гніздиться.

РОДИНА: Сорокопудуваті.—*Fam. Laniidae.*

До родини сорокопудуватих належать переважно середнього розміру хижі птахи. Більшість з них, маючи невеликий зріст, будовою організму досить сильні і вдачею дуже нахабні, бо часто нападають на більших від себе птахів. Хоч вони поїдають багато і комах, але хижацька їх вдача приводить до того, що вони нищать багато корисних пташок, їх яйця та пташенята, а тому деякі з них роди можна віднести швидче до шкідливих, аніж корисних птахів. „Користуючись своїм невеликим розміром, що робить його несхожим на справжнього хижого птаха, сорокопуд іноді мирно скаче в гурті дрібних пташок (щигликів, синиць, горобців)—і раптом кидається на одну з них, жорстоко ударяючи її своїм сильним дзьобом й забиває на смерть“ (Холодковський).

Забивають сорокопуди, окрім пташок, ще й мишей, лісових жаб і т. п., в значно більшій кількості, аніж їм потрібно для їжі. Тому вони роблять запаси: нанизують на колючки поблизу свого місця, звідки визирають за здобиччю, пташок, жуків, мишей. яким спочатку відривають голови, і поїдають по потребі, або залишають зовсім, наколи їм хватає свіжих тварин.

20) *Lanius collurio*, L.—Сорокопуд терневий. Жулан М. н.—сорокопуд.

Звичайний у нас птах. Прилітає в кінці квітня місяця. Оселяється в садах, лісі, по місцях, дуже зарослих кущиковими рослинами: терном, жостіром і т. п. Гніздо будує в кущах. Самиця відкладає 5—7 яєць, що сама насиджує, а самець в цей час її годує. Молодь годують обидва батьки. Цей сорокопуд годується майже виключно шкідливими комахами, а тому його можна визнати за корисного птаха. Відлітає у вересні. Зимує по всій Африці, а також в Індії.

21) *Lanius minor*, Gmel.—Сорокопуд чорнолобий. М. н.—сорокопуд.

Звичайний у нас птах. Прилітає в квітні місяці; оселяється в галях, на окраїнах лісів. Гніздо будує на деревах, переважно з гілок полиню. Самиця відкладає 5—7 яєць. Молодь годують комахами обидва батьки. Сорокопуда чорнолобого можна легко знайти на краю лісу, де він завжди сидить на верхку невеликого дерева і стежить за здобиччю. Годується переважно шкідливими комахами, що їх нищить у великій кількості, бо ловить значно більше, аніж поїдає, а тому визнається за корисного птаха. Непоїдені комахи він нанизує на шпильки того дерева, де сидить. Відлітає в серпні—вересні місяці. Зимує в Африці.

22) *Lanius excubitor*, L.—Сорокопуд сірий. М. н.—сорокопуд.

Звичайний птах, підчас переліту та зимою. Гніздиться на півночі, а в-осени перелітає на південь і, в залежності від морозів та снігів, зимує або в самій південній Європі, або на Україні, чи навіть середній Росії. Зимні мандрівки викликаються відсутністю їжі в місцях гніздування, чому він і відлітає в більш теплі країни. Це є найбільший хижак з родини сорокопудів, що нищить багато

пташок, чому є шкідливий птах. Ранньою весною повертається на північ для гніздування.

23) *Lanius senator*, L.—Сорокопуд червоноголовий.

За Мензбіром цей птах розповсюджений і на Білоцерківщині, однак, спостерігти його не вдалось.

РОДИНА: Вивільгуваті.—*Fam. Oriolidae.*

24) *Oriolus galbula*, L.—Вивільга. М. н. — Иволга, Грицько, Тявол, Юв-юла, Гивол.

Вивільга своїм зовнішнім виглядом є одна з найвродливіших птахів, що в нас гніздяться. Самиця зверху оливково-зелена, знизу сірораво-біла, з жовтими боками; крила—оливково-бурі, з білуватими та жовтуватими крайками пір'я; хвіст—зеленуватий. Самець—яскраво золотисто-жовтого коліру; крила чорні, великі махові пір'я мають білі крайки, малі махові—жовті крайки. Дзьоб червоного коліру. Прилітає вивільга до нас в кінці квітня місяця (1927 рік 2-го травня). Гніздо будує на високих деревах, недалеко від річки, озера, і взагалі від води. В гніздо самиця відкладає 4—5 яєць в кінці травня. Обидва батьки годують молодь різною гусінню, лялечками і самими комахами. Взагалі—вивільга комахоїдний птах, а тому знищуючи шкідників, приносить користь для сільського господарства. В часи визрівання вишень і черешень, вивільга поїдає ягоди, але в такій малій кількості, що вважати її за шкідливого птаха неможна. Відлітає в кінці серпня або й у вересні. Зимує в південній Африці та Індії.

РОДИНА: Мухоловкуваті.—*Fam. Muscicapidae.*

До мухоловкуватих належать пташки, які майже виключно годуються різними комахами, без розбору, як корисними, так і шкідливими для сільського господарства і лише при особливо несприятливих умовах, годуються різними ягодами, але це буває випадково, в дуже скрутні часи життя, напр.: в дощі, де-кілька день підряд влітку. Оскільки вони нищать комах, мухоловок необхідно визнати за корисних птахів.

25) *Muscicapa grisola*, L.—Мухоловка сіра.

Досить численна у нас невеличка сіренька пташка. Улюбленим місцем гніздування є ліси, садки, неподалеку від води. Прилітає до нас в кінці квітня. Самиця в травні місяці відкладає в гніздо 4—5 яєць. Годується так молодь, як і дорослі, виключно різними комахами. Друга кладка яєць проходить в кінці червня. Відлітає мухоловка на початку вересня. Птах корисний. Зимує в Африці та частини Індії.

26) *Muscicapa atricapilla*, L.—Мухоловка строката.

Відрізняється від попередньої мухоловки сірої тим, що, особливо у самця, верх чорного коліру; лоб, нижня поверхня і плями на крилах—білого коліру. У самиці зазначене забарвлення не так яскраво відзначається, а перемішане з грязно-бурим та сірим коліром.

У нас зустрічається поруч з сірою мухоловкою, але в меншій кількості; прилітає в квітні. Самиця відкладає 5—7 яєць. Молодь годується виключно дрібними комахами: мухами, комарами і т. п. Птах корисний. Відлітає у вересні місяці. Зимує в Африці.

27) *Muscicapa albicollis*, Temm.—Мухоловка білошия.

Самець в шлюбному вбранні дуже схожий з самцем мухоловки строкатої і відрізняється лише широкою білою полоскою поперек потилиці й шиї, а на крилах має більші білі плями. Самиця теж відрізняється від строкатої більшою домішкою білого пір'я.

В наших парках і лісах зустрічається численно. Прилітає до нас в квітні місяці. Гніздо будує в дуплі дерев, переважно дуба, куди самиця відкладає 5—7 яєць блакитного коліру. Молодь, як і у попередніх, годується виключно комахами. З гнізда молодь виходить в липні місяці, а в кінці липня, або на початку серпня відлітає на південь. Зимує в північній Африці.

28) *Muscicapa parva*, Bechst.—Мухоловка мала.

Відрізняється від своїх попередніх родичів гарним вбранням: самець зверху має червоне, чорнувате, сіро-буре пір'я, а знизу—червонуваті груди й шию. Самиця схожа забарвленням на самця, але фарба значно темніша, чому самиця видає менш нарядною.

Як і попередні мухоловки, прилітає дуже пізно (початок травня). Улюбленим місцем мухоловки є великі ліса змішаних родів дерев. Гніздо будує в дуплі, або між густими гілками. Самиця відкладає 5—7 яєць. Молодь вилітає в липні. Мухоловки відлітають в серпні місяці й зимують в північній Африці.

РОДИНА: Омелюхуваті.—*Fam. Ampelidae*.

До родини омелюхуватих належать птахи, у яких дзьоб короткий, міцний, майже конусовидної форми. Крила досить довгі, гострі, с 10 великими маховими пір'їнами, з яких перше дуже коротке. Пір'я дуже густе, м'яке, шовковисте, іноді дуже різнобарвне. У нас з цього роду зустрічаються:

29) *Ampelis garrulus*, L.—Омелюх. М. н.—свирістель.

Омелюх забарвленням пір'я досить ошатний птах. Самець має загальне забарвлення червонувато-сіре. Лоб з чубком і надхвістя червонобурі; горло і над очима—чорного коліру. Махові великі пір'я та рульові мають жовті кінці й червоні крайки. Самиця забарвлена темніше і не так виразно.

Родина омелюха — далека північ: Фінляндія, Архангельська й суміжні губернії, де вони гніздяться й живуть протягом літа, але в початком зими, відшукуючи їжу, мандрують на південь невеликими зграями від 5—50 штук. Підчас перелітання вони себе поводять досить обережно, що до людини. Омелюхи — досить ненажерливі птахи. Годуються вони майже виключно рослинною їжею: ягодами шипшини, рябини, можжев'їтника, у нас майже виключно ягодами омели (*Viscum album*), що їх поїдають дуже багато. Ненажерливість їх полягає в тому, що за дослідженням Зарудного, вони наповнюють весь стравохід: харчовод, шлунок, кишки, до самої клоаки ягодами шипшини й коли ягід є ще багато, вони викидають з харчовода й шлунка ті, що поїли і починають знов їсти. Таке явище завжди провадиться, наколи є багато ягід. До нас вони прилітають в залежності від температури в кінці листопада або й в грудні місяці, а відлітають на початку лютого. Перебувають у нас, головним чином, на деревах з родини вербових, заражених омелою (*Populus tremula* L., *P. nigra* L. і т. п.), і цілий день їдять ягоди омели, з це-рідка викрикуючи своє „тсіррр“.

Омелюхів вважають в інших краях корисними за те, що вони сприяють розповсюдженню кущикових і інших рослин. Це відбувається так: омелюхи, поїдаючи ягоди кущикових рослин і перелітаючи на далеке віддалення, лишають там з послідом ціле насіння, що пройшло стравохід і не позбулось сили проростання, яке й дає ростки в інших краях. У нас же омелюх, підчас свого перебування, годується майже виключно омелою і, перелітаючи з дерева на дерево, залишає послід з насінням, не позбавленим здібности проростання. Насіння попавши в щілину кори здорового дерева проростає в паразитну омелу, а тому омелюх може бути визнаний у нас скоріше за шкідливого птаха, аніж корисного.

Гніздо своє на півночі омелюх будує в гілках ялинки. Самиця відкладає 4—7 яєць. На весні, за відсутністю ягід, годується комахами сам і годує молодь. Але з появленням ягід переходить до своєї улюбленої їжі.

РОДИНА: Плискуваті. (Трясогузки).—Fam. Motacillidae.

До родини плискуватих належать досить стрункі й тендитні пташки з тоненьким дзьобом і ніжками. Крила довгі, загострені. Своєю вдачею вони дуже жваві, літають і бігають дуже спритно. Годуються ці пташки різними комахами та їх гробачками, а також насінням різних бур'янів, а тому їх, безперечно, треба визнати корисними птахами для сільського господарства.

30) *Motacilla alba*, L.—Плиска біла. М. н.—волосянка, грицик.

Загальне забарвлення світло-сіре; тім'я, потилиця, горло і верхня частина грудей—чорні. У самиці зазначені ознаки слабо виявлені.

Плиска біла—численний у нас птах. Прилітає на початку квітня (1927 р.—9/iv). Улюбленим місцем оселення білої плиски—відкриті місця на берегах річок, озер, де вона жваво бігає і визбирує комахи, їх гробачки, червячки, слизняки і т. п. Самиця відкладає в гніздо, що вони будують просто на землі, або в корчах, чи високій траві, до 6 яєчок і сама насиджує. Молодь годується комахами та гробачками. В-осени відлітають невеликими зграями (кінець серпня, початок вересня). Зимує в південній Європі та в Африці.

31) *Motacilla flava*, L.—Плиска жовтобрюшка. М. н.—жовтобрюшка, пастушок.

Плиска жовтобрюшка названа так через забарвлення черевця в жовтий колір. Голова зверху сіра, з білими смужками над очима.

Оселяється недалеко від болот по сирих та вогких луках. Умови життя, годування, численність у нас така, як і попередньої плиски. Прилітає пізніше, в травні місяці, а відлітає раніше білої плиски (серпень місяць). Зимує в південній Африці.

32) *Anthus campestris*, L.—Щеврик польовий. Пікавка польова.

Щеврик польовий, як і всі щеврики, улюбленим місцем для свого життя обирає край лісу, або поля чи луки, де зрідка ростуть дерева; також він оселяється і в садках. Зовнішнім виглядом це невеличка, сіренька пташка, що дуже жваво бігає по землі і, дякуючи такому забарвленню (мімікрія), майже непомітний в траві. Як і

пліски, щеврик годується майже виключно комахами та гробачками, чим приносить користь сільському господарству.

Гніздо будує на землі, під кущем трави. Самиця відкладає до 6 яєчок. Молодь годується дрібними комахами та гусінню. Прилітає до нас в квітні, відлітає на початку вересня. Зимує в Африці.

33) *Anthus trivialis*, L. — Щеврик лісовий. Пікавка лісова.

Умови життя такі, як і попереднього щеврика. У нас досить звичайний гніздовий птах. Оселяється переважно на краях лісу, де мається багато кущкових рослин. Відлітає в кінці серпня та на початку вересня. Зимує в Африці.

34) *Anthus pratensis*, L. — Щеврик лучний. Пікавка лучна. Зустрічається лише, як двічі перелітний птах.

35) *Anthus cervinus*, Pal. — Щеврик червоногрудий. Спостерігається лише підчас переліту в-осени.

РОДИНА: Кропив'янкові. (Славкові). Fam. Sylviidae.

До родини кропив'янкових належать невеликі пташки, але завдяки тому, що вони годуються майже виключно шкідливими комахами, їх необхідно визнати за дуже корисних птахів для лісового та сільського господарства. Представники де-яких родів цієї родини у нас досить численні (кропив'янка чорноголова), але мало помітні тому, що вони гніздяться в густих кущах і дуже легко ховаються межі гілками від людини, швидко перелазючи з гілки на гілку. Такий образ життя приводить до того, що їх досить трудно спостерігати, а тому вони, порівнюючи, мало вивчені.

36) *Sylvia nisoria* Bchst. (Славка). — Кропив'янка рябогруда.

Рябогруда кропив'янка прилітає в кінці квітня. Оселяється на краю лісу, в невисоких, густих кущах, де й будує собі гніздо. Самиця відкладає 4—5 яєчок, що батьки насиджують навперемінку.

Наколи до гнізда доторкувалась людина, кропив'янка рябогруда залишає, не тільки недобудоване, гніздо, а навіть повну кладку яєць. Не дивлячись на невеликий зріст, вона поїдає дуже багато шкідників, навіть таких, як кузка—*Anisoplia austriaca*, і в місцях, де багато кропив'янок, зовсім ця кузка знищується. За свою непостійну пісню, тому-що вона більш передражняє інших пташок, рябогрудка зветься ще „пересмішка“. Відлітає у вересні місяці. Зимує в Африці.

37) *Sylvia cinerea* Bchst. — Кропив'янка сіра.

Звичайний гніздовий птах. Прилітає в кінці квітня. Оселяється в кущах, по берегах річок та на краях лісу. В останньому схожа з попередньою кропив'янкою.

38) *Sylvia hortensis* Bchst. — Кропив'янка садова.

Звичайний гніздовий птах. Прилітає в квітні місяці (в 1927 р. — 18. iv). Оселяється, окрім садків, парків, ще й в лісах. В останньому кропив'янка садова схожа з попередніми кропив'янками.

39) *Sylvia curruca*, L. — Кропив'янка моторна.

На колишній Київщині, за Шарлеманом, зустрічається лише, як перелітний птах. У нас же спостерігалась в травні місяці (21/v-1927 р.). Характер перебування на Білоцерківщині не з'ясований.

40) *Sylvia atricapilla*, L.—Кропив'янка чорноголова.

Назву одержала через те, що тім'я голови—чорне, а решта тіла—попелясто-сіре, черевце—білувате. Прилітає до нас в квітні місяці (27 р. 9/iv). У нас численний гніздовий птах. Оселяється, окрім країв лісу і луків, з обрідкуватими деревами та кущами, в густих і великих лісах (Прусянська лісова дача). Ця кропив'янка надзвичайно охоча до співів. Самець зранку й майже до заходу сонця співає, перелітаючи з гілки на гілку. Веселий спів її продовжується з часу прилітання і аж до половини липня. Після солов'я та співучого дрозда, кропив'янка чорноголова займає одно з перших місць співучістю. Умови життя такі, як і інших кропив'янок. Відлітає у вересні; зимує в Африці.

41) *Sylvia melanocephala* Gmel. — Кропив'янка довгохвоста.

Кропив'янка довгохвоста—постійний птах, найголовніше, переважно Середземного моря, але літом залітає на північ. За Холодківським, вона спостерігалась і на колишній Київщині, хоч перебування її в цих краях випадкове, бо не кожне літо прилітає в наші краї. В останні роки не спостерігалась.

42) *Phylloscopus sibilatrix*, Bechst. — Вівчарик жовтобровик.

Вівчарик жовтобровик у нас досить розповсюджений гніздовий птах. Прилітає в квітні місяці. Гніздиться переважно в лісах. Гніздо будує на землі, під кущиком, пеньком, або в кущах, не високо від землі. Самиця відкладає в кінці травня 5—7 яєчок. Висиджують яєчка самець і самиця наперемінку. Годується молодь комахами та їх гусінню. Дорослі—майже виключно комахами, але під осінь вживають иноді й ягоди. Відлітає на початку вересня. Зимує в північній Африці.

43) *Phylloscopus trochilus*, L.—Вівчарик весняний.

Умови життя і харчування такі, як і попереднього вівчарика. Прилітає раніше, з початку квітня, а відлітає в кінці вересня. Зимує по всій Африці.

44) *Phylloscopus rufus* Bechst.—Вівчарик ковалик.

Цей птах за Мензбіром у нас є лише перелітний. Про його існування у нас відомостей немає.

45) *Nyrolais icterina*, Vieill.—Берестянка.

Спостерігається у нас як двічі перелітний і дуже рідкий гніздовий птах. Прилітає на початку травня місяця. Оселяється по березових галях на краю лісу. (27/vi-27 р. спостерігав в Володарському лісництві в березовому гаю одну сем'ю вже з молодими). Гніздо берестянка будує не високо від землі в кущах або й на дереві між гілками. Самиця відкладає 4—6 яєць, що насиджуються поперемінно обома батьками. Молодь і дорослі годуються комахами та їх гусінню. Під осінь дорослі годуються ще й ягодами бузини, жостіру і т. и. На початку вересня берестянки відлітають. Зимують в південній Африці.

46) *Acrocephalus turdoides* Cab. — Очеретянка велика.
М. н.—очеретянка.

Очеретянка велика прилітає до нас в квітні місяці. Оселяється по очеретах, що густо вкривають береги річок, або й інші водоймища.

Гніздо будує не високо над водою, на стеблах очерету, що їх вона сплітає різними травами. Самиця відкладає 4—5 яєць, що батьки насиджують навперемінку. Молодь, ще не навчившись літати, покидає гніздо і лазить по зелених стеблах очерету, збираючи комахи, якими вони, так же як і дорослі, годуються. Цікаво те, що кволі пташенята, лазячи по стеблах очерету, від необережного поводження, або коли вітер колише очерет, вони іноді одриваються і падають у воду, але, швидко намацавши у воді стебло очерету, хутко по ньому вилазять з води і піднімаються вгору, на певну височинь. Спів очеретянки не досить приємний, що у нас передається приблизно так: „турі-турі, чак-чак, куцу-куцу, пал-пал, вари-вари, міль-міль-міль“. Птах корисний. Відлітає в кінці серпня. Зимує в Африці.

47) *Acrocephalus streperus* Vieillot. — Очеретянка звичайна.

Прилітає до нас в кінці квітня місяця. Оселяється по берегах річок, озер і т. и. Гніздо будує, окрім очеретів, ще й по кущикових рослинах, недалеко від води. Самиця відкладає 3—6 яєць, що насиджуються обома батьками. Молодь і дорослі годуються комахами. Співає самець лише в день, але пісня його так же неприємна, як і попередньої очеретянки, з невеликими змінами викриків. Відлітає майже одночасово з очеретянкою великою. Зимує в Африці.

48) *Acrocephalus palustris* Bechst. — Очеретянка болотяна.

Очеретянка болотяна ще більш віддаляється від води і живе переважно в кущикових рослинах, а іноді її можна зустрінути на деревах. Гніздо своє ніколи не будує над водою, а завжди в кущах. Улюблене місце її—це садки, невеликі гаї з кущиковими рослинами по-над річкою, або невеликими рівчачками з водою. Годується комахами, а в-осеня—ягодами. В останньому схожа з попередніми. Зимує в Африці, Персії та Палестині.

49) *Acrocephalus phragmitis*, Bechst.—Очеретянка мала.

Невеличка червоно-бура пташка, що гніздиться й перебуває виключно над нетрями, струмочками, озерами, в водорослях, або густих кущах лози, де проворно перескакує з місця на місце, відшукуючи собі харч. Гніздо будує переважно в травах, не високо від землі, над водою. Інші особливості—як і в попередніх.

Зимує в Малій Азії, Африці та Палестині.

50) *Acrocephalus aquaticus* Temm.—Очеретянка водяна.

Розміром менша, ніж попередня. В останньому схожа з нею.

51) *Locustella luscinioides* Savi. — Очеретянка соловейкова.

Водиться виключно в болотяних місцях, де межі осокою чи іншими водяними рослинами будує гніздо. Біологія така, як і попередніх двох; зимує там же.

РОДИНА: Тинівкуваті.—Fam. Accentoridae.

52) *Accentor modularis* L.—Тинівка.

Зустрічається тинівка досить рідко. Прилітає рано, в кінці березня і оселяється в кущикових рослинах, де будує своє гніздо межі густими гілками. Самиця відкладає 4—6 яєчок, і вже в червні виходить молодь. Іноді буває за літо дві кладки яєць. Годується

переважно комахами та їх гробачками, а за відсутністю їх—поїдає дрібне насіння різних бур'янів. Птах корисний. Зимує по берегах Середземного моря.

РОДИНА: Короликуваті.—Фам. Troglodytidae.

До цієї родини належить багато пташок, що живуть в інших країнах, а особливо в Америці. У нас же оселяється лише один рід:

53) *Troglodytes parvulus* L.—Волове очко. (Кропив'янка).

Волове очко—осілий у нас птах—є майже найменший з нашої орнітофауни. На спині пір'я у нього забарвлене в рудувато-бурий колір, на черевці—синювато-бурий.

Не дивлячись на малий зріст, вона досить голосно співає протягом майже цілого року. Улюбленим місцем перебування волового очка є кущикові рослини, кущі кропиви і інших трав, а особливо коріння підмитих дерев над річками, джерелами, болотами й т. п. Надзвичайно жвава пташка, що весь час без втоми на протязі цілого дня перескакує з гілки на гілку. Дуже рідко показується на поверхні кущів, дерев; весь час живе в гущавинах рослин. Самиця відкладає в квітні 6—8 яєчок, що з них в кінці травня або на початку червня виходять молоді. Молодь і дорослі годуються комахами, павуками та їх гробачками і яєчками. В-осени і зимою дорослі годуються ягодами та насінням різних рослин. Зимую кропив'янки наближаються до селищ і особливо до джерел, що в зимку не замерзають, де й перебувають в кущах рогози, осоки, кропиви і т. п., з яких вилітають лише примусово, з неохотою. Птах корисний.

РОДИНА: Дроздові.—Fam. Turdidae.

До дроздових належать різного розміру птахи, з різною вдачею та біологічною характеристикою. Найбільш яскравою ознакою цієї родини являється їх співучість. Що до співів, то дроздові, безперечно, займають перше місце, бо до їх, наприклад, належить всім відомий соловей, співучий дрізд і инш. Годуються дроздові птахи переважно шкідливими комахами, чому їх визнають корисними птахами. Де-які з них поїдають також насіння і ягоди різних рослин.

54) *Turdus viscivorus* L.—Дрізд-омелюх.

Дрізд омелюх—рідкий у нас птах. Прилітає до нас в кінці березня. Оселяється переважно в кущах, на краях лісів, вилітаючи звідти на поля та прогалини в лісі лише за здобиччю. Самиця в квітні, або на початку травня відкладає 4—5 яєць. Друга кладка яєць буває в кінці червня або в липні. Молодь годуються комахами та гусению. Дорослі годуються, окрім комах, червяками та слимаками, досить вдало розбиваючи їх шкаралупу, а також і рослинною їжею: ягодами горобини, шипшини і инш. В-осени збираються великими зграями і відлітають в північну Африку, де й зимують.

55) *Turdus musicus* L.—Дрізд співучий

Зовнішнім виглядом цей дрізд сірого кольору зверху, а черевце —сіровато-білого, з жовтим відтінком.

Прилітає дрізд до нас на початку березня (27 р. 2/ш). Самець починає зараз же співати, завдяки чому можна зразу взнати про приліт співучого дрозда. Самиця сама за 3—5 днів збудовує гніздо в густих кущикових рослинах, недалеко від води, в вогких місцях.

В цих кущах дрізд вишукує собі їжу, в них він співає і дуже неохотно вилітає з них при небезпеці. Співають дрозди ранками, або пізнім вечером. Пісня їх дуже мелодійна. Самиця відкладає в гніздо 5—7 яєць в квітні місяці, що сама насиджує. Молодь годують обидва батьки. Ще не зовсім обросли пір'ям, молодь залишає гніздо (12—13 дня) і в такому стані переховується в зарослях на землі, під охороною і доглядом батьків, аж поки не стануть придатними до самостійного життя. В червні місяці самиця будує нове гніздо, де й відкладає другу кладку яєць, а в липні знову буває друга вивідка. Співучий дрізд майже виключно годується шкідливими комахами та їхніми гробачками і до рослинної їжі не дуже охочий, а тому визнається за корисного птаха. Зимує дрізд в південній Європі та північно-західній Африці.

56) *Turdus merula*, L.—Дрізд чорний. Кис. М. н.—дрізд.

Самець зовсім чорний, з жовтогарячим дзьобом. Самиця зверху чорно-бура, знизу—чорнувато-сіра; ноги—бурі.

Численний у нас гніздовий та двічі перелітний птах. Прилітає в кінці березня (1927 р. I/IV). Оселяється в шпилькових та мішаних вогких лісах, з густими кушиковими рослинами. Самиця відкладає 4—7 яєць в квітні місяці (1-ша кладка) та в кінці червня місяця (2-га кладка). Молодь годують обидва батьки, переважно, комахами та їх гробачками. Дорослі їдять дощові червяки, равлики, комахи, ягоди. Птах корисний. Біологія схожа з дроздом співучим. Відлітає в кінці вересня, або навіть в жовтні, місяці, невеликими зграями. Зимує на півдні Європи та в Африці.

57) *Turdus pilaris* L.—Дрізд чикотень.

Зустрічається лише, як перелітний птах, весною і в-осени. Про гніздування його у нас не досліджено.

58) *Saxicola oenanthe*, L.—Чикалка. М. н.—аньчук.

Розповсюджений у нас птах. Самець зверху попелясто-сірий з білуватим лобом та білим надхвістям. Знизу—білий, з рижуватим відтінком на грудях. Смужка через око, крила, середні рульові пір'я—чорного кольору. Самиця—пісочно-бура, з більш темним верхом. Решта, як у самця.

Прилітають чикалки до нас на початку квітня. Оселяються в кам'яних будівлях, де в стінах мають дірки, в мурах, купах каміння, дрів та ярах, і взагалі в місцях, де вони зможуть найти захист для свого гнізда. Самиця в кінці квітня або на початку травня відкладає 4—7 яєць, що сама й насиджує. Годують молодь обидва батьки виключно комахами, особливо кониками—*Locusta cantans* і др. У нас протягом літа чикалки виводять дві сім'ї. Чикалки досить жваві птахи. Вони завжди перелітають з місця на місце, при чому, перелетівши на нове місце, характерно „кланяються“. За те, що чикалки годуються різними комахами, з яких є багато шкідників, їх визнають за корисних птахів. У вересні вони відлітають; зимують в північній Африці.

59) *Pratincola rubetra*, L.—Трав'янка лучна. М. н.—трав'янка.

Досить численний у нас птах. Самець зверху чорно-бурого кольору, з сіруватим пір'ям; знизу шия охриста, а черевце—блідо-охристе, підхвістя майже зовсім біле, над очима та на крилах мають білі смужки. У самиці забарвлення більш бліде, а на крилах білої смужки нема.

Прилітають трав'янки до нас в кінці квітня (1927 року 4 v). Оселяються трав'янки в тих місцях, де мається дуже багато всякої рослинності: луки, пологі береги річок, озер то що. Гніздо трав'янки будують під кушем, в траві, навіть в ямці на землі, але надзвичайно гарно заховують, через що його трудно знайти. В травні місяці самиця відкладає 5—7 яєць, що їх сама насиджує. Годуються дорослі трав'янки, а також і вигодовують молодь, виключно різними комахами, що їх дуже вдало, подібно мухоловкам, ловлять літаючи. Присутність трав'янки в певній місцевості виявити досить легко, тому що вона завжди сидить на самому верхку куща чи невисокого одинокого дерева і, забачивши комаху, хвтає її на-лету, а потім знову повертається на старе місце. Відлітають від нас у вересні місяці. Зимують трав'янки в північній Африці та на Європейських берегах Середземного моря. Птах корисний.

60) *Pratincola rubicola*, L.—Трав'янка чорноголова.

За чорне забарвлення голови та горла самця трав'янки, його назвали „чорноголовим“, хвіст та крила—бурувато-чорні. У самиці забарвлення схоже з самцем, але більш бліде і не так різко відокремлюється. Біологія трав'янки чорноголової така сама, як і попередньої. Спостерігати їх можна одночасово з трав'янкою лучною, тому що вони оселяються в однакових місцях, але зустрічаються значно рідше.

61) *Luscinia luscinia*, L.—Соловейко східний. М. н.—соловейко.

За свою пісню соловей найбільш відомий з дрібних птахів. Прилітає до нас в кінці квітня (1927 р. 25:IV), і, як виявилось за дослідженням де-яких авторів, спочатку прилітають самці і лише через де-кілька день—самиці (1927 р. 7:V). До прильоту самиць соловей обирає улюблене місце: кущикові рослини, невеликі густі дерева, садки, недалеко від річок, струмочків, озер, де й починає безупинно і досить голосно співати, очікуючи самиці. За володіння самцею, межі самцями повстає боротьба, що продовжується доти, поки один з них не переможе і не віджене від неї другого. Самиця в боротьбі ніякої участі не приймає. Спарувавшись, солов'ї обирають місце для будовання гнізда: куці, а то навіть будують просто на землі, в густій траві, коло пенька, дерева, то-що. Підчас будови гнізда (будує лише самиця) та кладки яєць і насиджування, самець весь час співає, роблячи перерви лише на 2—3 години серед ночі. Молодь годують обидва батьки дрібною гусінню, павучками та різними комахами. В цей час самець співає дуже мало, а на кінець червня і зовсім перестає. Молоді пташенята, не встигши опир'їтись, покидають гніздо, і їх батьки вигодовують по-за гніздом. Солов'ї нищать багато шкідливих комах та їх гусінь, а тому визнаються за дуже корисних птахів. Відлітають солов'ї в серпні місяці. Зимують в Середній Африці.

62) *Luscinia megarhynchos*, Brehm.—Соловейко західний.

Зовнішнім виглядом та умовами життя майже цілком схожий з попереднім. Про існування його у нас не досліджено, хоч за де-якими авторами він повинен у нас гніздитись.

63) *Cyanecula svecica*, L.—Синьошийка червонопляма. Зустрічається як перелітний та гніздовий птах. Прилітає до нас

в кінці березня або в квітні місяці. Оселяється в парках, садах, де є кущикові рослини, неподалеку від води. (Спостерігалась в парку „ім. Раковського“ в травні м-ці). Гніздо будує в траві на землі межі кущами. Самиця відкладає 5—7 яєць. Молодь і дорослі годуються комахами, гусінню, черв'яками і т. инш., а під осінь ягодами та насінням різних бур'янів. З великою охотою вони поїдають комарів та їх гробачки, чим приносять велику користь. Більшу частину свого життя синьшійка проводить межі кущами в траві, чому її доводиться спостерігати, порівнюючи, рідко. Відлітає в вересні м-ці. Зимує в північній Африці та південній Азії.

64) *Erithacus rubecula* L.—Вільшанка. (Малиновка)

Вільшанка—невеличка пташка, зверху бурого кольору, а знизу—від дзьоба до середини черевця—жовто-червоного кольору; кінець черевця—білуватий.

Прилітає до нас в кінці березня. Гніздо будує в куцах, під пеньками на землі, в ямці і т. под. Самиця два рази на літо (в травні та червні) відкладає по 4—7 яєць. Молодь годується гробачками комах. Дорослі годуються переважно комахами, павуками, м'якунами та дрібними ягодами. Птах корисний. Відлітає в жовтні; зимує на півдні Європи по берегах Середземного моря, навіть, в Криму та на Кавказі.

65) *Ruticilla phoeniceus*, L.—Горихвостка садова.

Своїм зовнішнім виглядом горихвостка садова надзвичайно приваблива пташка. У самця верх—попелясто-сірий, з білим лобом та чорною смужкою, що спускається на узбіччя голови, волю та груди; хвіст—охристого кольору. Самка не так різко забарвлена і не має чорного пір'я на голові та шиї.

До нас горихвостки прилітають на початку квітня. Оселяються горихвостки на краях лісів, в садках, парках то що. Гніздо будують в дуплі, в дровах, або й просто де-небудь на землі. Самиця відкладає в травні 5—8 яєць, що й сама насиджує. Молодь годують обидва батьки різними комахами та їх гробачками. Дорослі птахи, окрім комах, під осінь живляться ще й дрібними ягодами. Відлітають від нас у вересні місяці. Зимують в північній Африці та Персії.

РОДИНА: Смовзикуваті. — Fam. Sittidae.

66) *Sitta europaea*, L.—Смовзик. М. н.—волове око, дятлик, свистун.

Смовзик—невеличка лісова пташка, зверху—попелясто-сіра, знизу—біла, з охристими боками та підхвістям. Передня частина черевця, волю та шию—білого кольору. Від основи дзьоба, через очі і аж на шию йде чорна смужка. Своїм забарвленням окремі екземпляри наближаються до південно-західних смовзиків (*Sitta caesia* Wob.).

У нас досить численний осілий птах. Улюбленим місцем його оселення—мішані ліса (дуб, сосна), парки з старими, дуплистими деревами. З ранку і до вечора смовзик перелітає з дерева на дерево і надзвичайно жваво лазить по стовбурі вгору і вниз, відшукуючи зимою й літом різних комах, їх яєчок і гробачків. павуків і т. ин., що їх поїдає у великій кількості, і цим самим приносить велику користь для лісового господарства. Крім комах, смовзик поїдає ягоди, насіння різних лісових дерев та горіхи, що прищиплює де-небудь в щілині дерева й розбиває своїм дзьобом. На весні (1927 рік в другій

декаді березня) смовзик відшукує відповідне дупло, в якому буде собі гніздо. Через те, що у нього є багато ворогів, значно більших і дужчих від нього (дятли, галки), що часто його вигонять з власного гнізда, отвір в дупло він замазує глиною, яку зліплює власною слиною, від чого вона робиться міцною, і залишає вхід до гнізда такого розміру, що лише сам ледве пролазить. Самиця відкладає 6—9 яєць, що сама висиджує протягом 2-х тижнів. Молодь годують обидва батьки майже виключно молодю гусінню різних шкідливих комах, чим приносять велику користь. Зимом смовзиків у нас значно більш, аніж літом, чому доводиться припустити, що до нас прилітають вони з півночі, в особливо холодні та снігові часи зими.

РОДИНА: Підкоришниковаті.—Fam. Certhiidae.

67) *Certhia familiaris*, L.—Підкоришник звичайний. М. н.—вовчок, піщуха.

Підкоришник—невеличка сіренька пташка, з характерно зігнутих дзьобом.

Зустрічається в нас, як досить численний, осілий птах по парках, мішаних лісах і часом садках. Подібно до смовзика, підкоришник надзвичайно швидко лазить по стовбурах дерев і, подібно дятлові, упирається хвостом о деревину. Підкоришник лазить по стовбурі дерева лише знизу вверх, а тому, коли він перелітає з одного дерева на друге, то спускаючись камінцем, він сідає на стовбур другого дерева майже при землі і, відшукуючи харчі, поступово піднімається вверх. Від людини ховається на протилежний бік стовбура, або й зовсім перелітає на інші дерева, коли відчуває небезпеку. Гніздо будує підкоришник в дуплах, щілинах дерев, межі гілками то що Самиця відкладає 4—8 яєць, протягом літа два рази (березень—червень). Висиджують молодь обидва батьки і годують комахами та їх гробачками.

Не встигнувши добре обпір'ятись, молоді виходять з гнізда і за приводом батьків відшукують собі харчі, по щілинах дерев, самотійно. Через те, що підкоришники не мають міцного дзьоба, вони не довбають кору, подібно дятлові, чи навіть смовзикові, а старанно вишукують протягом цілого року комах, їх гробачків та яєчок в щілинах дерев, вибираючи їх звідти своїм тонким, довгим, подібним до лещат, дзьобом, вибираючи часто найбільш шкідливих комах. Через це підкоришники визнаються за найбільш корисних лісових птахів, а тому вони потребують, разом з іншими, особливої охорони з боку людства.

РОДИНА: Ластівкуваті.—Fam. Hirundinidae.

До родини ластівкуватих належать досить тендитні пташки, з дуже розвинутими крилами, а тому більшість з них дуже швидко літає, тримаючись майже весь день в повітрі. Годуються вони шкідливими комахами, приносячи цим самим велику користь. Гнізда будують з землі, що зліплюють власною слиною. Живуть поблизу оселі людини, по над річками в відкритих місцях, уникаючи великих лісів.

68) *Hirundo rustica*, L.—Ластівка сільська. М. н.—ластівка.

Ластівка сільська—всім відомий птах, що користується любов'ю і пошаною населення. Прилітає до нас у квітні місяці. Гніздо будує

на стінах, горищах і т. и. з глини, або просто з землі, невеликі кавалки якої зліплює своєю слиною. В середині гніздо вимощує пір'ям, волоссям то що. Самиця відкладає в травні 5—6 яєць, що й висиджує протягом двох тижнів. Молодь годують обидва батьки комахами та їх гробачками. Через три тижні молодь виходить з гнізда. Ластівка надзвичайно весела й тендитна пташка. Зранку й до вечора вона літає в повітрі і літаючи п'є воду, купається і ловить комахи. При тихій і ясній погоді, коли комахи забираються дуже високо в повітря, то й ластівки літають теж високо, навпаки—коли бувають вітри або випадають дощі, комахи літають дуже низько, а тому й ластівки літають майже по-над самою землею. В кінці серпня, або на початку вересня, ластівки збираються великими табунами і відлітають в теплі країни. Зимують ластівки в оазах центральної Африки, де їх можна спостерігати круглий рік. Птах дуже корисний.

69) *Hirundo urbica*, L.; (*Chelidon urbica*)—Ластівка міська. М. н.—щурик.

Ластівка міська—всім відомий птах, що подібно до сільської ластівки, будує з такого ж самого матеріялу гніздо під дахом або карнизами будинків, для захисту від дощу. По умовах життя схожа з попередньою ластівкою. Зимує в центральній Африці.

70) *Hirundo riparia*, L., (*Riparia riparia*), — Ластівка берегова. М. н.—щурик, пічкур.

Це найменша ластівка, що у нас зустрічається в невеликій кількості. Прилітає вона пізніше від сільської і зараз же починає будувати гніздо в тих місцях, де можна добати дірку в землі: високі береги річок, розкопані могили то що. Не дивлячись на свій малий зріст, берегові ластівки досить швидко (2—3 дні) видобувають дірку в землі до 1 метра глибиною, де будують гніздо. Життя й харчування подібно до сільської ластівки. Зимує в південній Африці та Індії.

РОДИНА: Жайворонкуваті.—Fam. Alaudidae.

Птахи, що належать до цієї родини, розповсюджені по всіх частинах світу. Всі вони невеликого зросту, з простим, здебільшого сірим, забарвленням. Характерною їх ознакою являється: дзьоб середньої довжини, крила довгі й гострі; кігтик на задньому пальці довгий і майже прямий. Самці майже не відрізняються від самиць, так забарвленням, як розміром і формою окремих частин тіла. Улюбленим місцем їх життя є відкриті місця, поля, де вони будують свої гнізда, просто на землі, під кущиком трави. Годуються комахами та насінням різних бур'янів, чому всі вони корисні птахи. Підчас шлюбного періоду, на-весні, самці співають свою дуже мелодійну пісню, піднімаючись ввєрх дуже високо, звідки швидко спускаються на землю, до своїх самиць.

71) *Alauda arvensis*, L. — Жайворонок польовий. М. н.—жайворінок.

Першим весняним гостем у нас буває всім відомий, найбільш численний, польовий жайворонок. Ця невеличка сіренька пташка з'являється до нас в ті часи, коли на полі лежить сніг і з'явилися лише проталини, де вона збирає собі харчі, а також на них спочиває днем і ночує. Про час свого прилітання жайворонок сповіщає дуже

веселою мелодійною піснею, що виспівують самці підчас шлюбного періоду. Польовий жайворонк на протязі літа виводить у нас 2—3 рази молодь, а тому шлюбну його пісню чути з часу прилітання і майже до осені (до серпня). Гніздо жайворонк будує просто на землі, в ямці, куди самиця відкладає (в кінці березня 1-ша кладка, в травні 2-га кладка) 4—6 яєць. Молодь годують обидва батьки різними комахами та їх гробачками. Дорослі, окрім комах, годуються ще й насінням різних бур'янів, та почасти хлібних культур, але шкода від цього приноситься незначна, а знищення шкідників та насіння різних бур'янів ставить їх до ряду найбільш корисних птахів. Відлітають жайворонки в кінці вересня, або й в жовтні. Зимують в північній Африці.

72) *Alauda arvensis*, L. — Жайворонк лісовий.

Своїм зростом лісовий жайворонк менший від попереднього. Забарвлення пір'я схоже з польовим. На голові, хоч і не має типового чубка (хохолок), але пір'я настобурчене й утворює щось подібне до шапочки.

Гніздо будує на краю ліса, поблизу полів. Харчування й умови життя схожі з попереднім. Зимує на півдні Європи—Крим, Кавказ, Балканський півостров та в північній Африці.

73) *Alauda cristata*, L. — Посмітюха. М. н. — посмітюха, посмітюшка.

Досить численний, всім відомий, осілий птах. Відрізняється від попередніх двох жайворонків тим, що у нього на голові мається чубок (хохолок), по якому досить легко розпізнати птаха. Його можна літом і зимою часто зустріти на вулицях, по „смітниках“, де він старанно відшукує собі їжу. Харчування й умови життя схожі з польовим жайворонком. Птах корисний.

74) *Melanocorypha calandra*, L. — Жайворонк степовий.

Родиною цього жайворонка є степи Туркестану та степової України (Херсонщина, Дніпропетровщина й ин.). За Мензбір'єм, жайворонк степовий зустрічається у нас лише, як залітний птах. Відомостей про його перебування у нас немає.

75) *Melanocorypha sibirica*, Gm. — Жайворонк білокрилий.

Гніздиться в південно-східних степах Європи. За Храчевичем, на Поділлі цей птах зустрічається зимою, як залітний, і повинен також залітати й до нас. Однак, про його перебування у нас ніяких відомостей немає.

РОДИНА: Вівсянкові.—Fam. Emberizidae.

До родини вівсянкових належать невеликі пташки, що живуть, особливо зимою і весною, численними зграями. Годуються вони комахами та насінням різних рослин. Співають мало й одноманітно.

76) *Plectrophenax nivalis*, L. — Подорожник сніговий.

Гніздовий птах тундр далекої півночі. У нас зустрічається лише, як двічі перелітний птах. (В 1927 році спостерігався 20-го березня в кущах Томилівського лісу, підчас перельоту).

77) *Plectrophenax lapponicus*, L. — Подорожник лапландський.

1927 року 20-го березня зустрічався великими зграями при перелоті, вкупі з подорожником сніговим. За спостереженням виявлено, що летять вони вночі, а вдень сидять по густих чагарах терну та різного молодняку.

78) *Emberiza citrinella*, L.—Вівсянка жовтобрюшка. М. н.—жовтобрюшка.

Досить численний осілий птах. Зверху, на спині вівсянка іржаво-бура, черевце—жовте. У самця в часи шлюбного періоду жовтий колір приймає шия й голова, чим він і відрізняється в цей час від самиці. Хвіст довгий, бурого кольору і на крайніх рульових пір'яках—косі, білі плями.

Зимою вівсянки збираються в зграї і часто прилучуються до зграї горобців і літають по вулицях, збираючи насіння різних рослин та хлібних культур. Зимою у нас численність вівсянок значно збільшується й залежить певно від того, що до нас на зимівлю прилітають вівсянки з північних країн, як це помічається з граками.

Гніздяться вівсянки два рази на літо: травень і кінець червня. Гніздо будують просто на землі, або невисоко над землею, в кушикових рослинах або траві. Самиця відкладає 4—6 яєць. Годують молодь обидва батьки комахами, гробачками та гусінню. Дорослі, окрім шкідливих комах, поїдають, особливо в-осени та зимою, насіння бур'янів, чому й належать до корисних птахів. Хоч вони й поїдають зерна хлібних культур, але дуже мало й шкоди цим не приносять.

79) *Emberiza schoeniclus*, L.—Вівсянка очеретяна.

Розміром і формою тіла схожа з попередньою, але забарвлення голови чорного кольору, шия—білого, від кутка рота до білого кільця на ший йде смужка. Прилітає до нас в середині березня (1927 року 18/III). Улюбленим місцем вівсянки-очеретянки є очерета, кушикові дерева й бур'яни, по берегах річок, озер то що, де вона проводить цілі дні й ночі, а тому спостерігати її досить трудно. Харчування й умови її життя схожі з попередніми. Відлітає в кінці вересня, або й в жовтні. За де-якими авторами, цей птах повинен у нас залишатись і на зиму, одначе, за останні роки у нас не спостерігався.

80) *Emberiza hortulana*, L.—Вівсянка садова.

У самця голова, боки, шия та потилиця—зеленувато-жовто-сірі, черевце—червонуватого кольору з білим підхвістям. У самиці забарвлення не так виразне.

Порівнюючи з іншими вівсянками—рідкий гніздовий птах. Прилітає в квітні місяці. Оселяється в парках, садах, в густих чагарах, або на краях лісу по ярах то-що. Гніздо будує на землі, в траві. Самиця відкладає 4—6 яєць. Молодь виводиться два рази на літо (травень 1-шої кладки, та липень 2-гої кладки). Харчування й умови життя схожі з жовтобрюшкою. Відлітає у вересні. Зимує в Африці.

81) *Emberiza miliaria*, L.—Просянка.

Нечисленний у нас гніздовий птах. Прилітає в квітні. Оселяється в місцях, де луки чергуються з хлібними полями, по яких а-де-рідка розкидані чагарі. Спостерігались дві сім'ї в багнистому

місці, недалеко від села Пологи, Гребінського району 8/у-27 року. (Озера). Гніздо будує під кущем на землі або невисоко в чагарі. Самця відкладає 4—6 яєць. На літо буває дві кладки—травень та липень. В останньому схожа з жовтобрюшкою. Відлітає в жовтні. Зимує на півдні Європи та в Єгипті. Птах корисний.

РОДИНА: Юркуваті—*Fam. Fringillidae.*

До цієї родини належать невеличкі пташки, іноді надзвичайно нарядно забарвлені, з різко виявленим половим диморфізмом. Годуються вони переважно комахами та насінням бур'янів і хлібних рослин, а тому в залежності від того, яка їжа переважає, птах визнається корисним або шкідливим.

82) *Fringilla coelebs*, L. — Зяблик. М. н. — білокрилець, зяблик.

Надзвичайно численний гніздовий і перелітний у нас птах. Чудове забарвлення приваблює зір багатьох людей, а пісня, що нею вперше сповнюється ліс на-весні, ставить зяблика в ряди найбільш відомих і найбільш улюблених птахів населення. Прилітає зяблик до нас на початку березня (8/III-27 р.) і спочатку лише самці, від чого одержав назву (*coelebs*—нежонатий), а через де-кілька тижнів і самиці (27 року 9/IV). На протязі літа зяблик у нас виводить молодь два рази (травень—липень м-ці). Гніздо зяблик будує на дереві, в місці розгалуження гілок, добре маскує його під колір кори. Самця відкладає 4—6 яєць, що насиджуються поперемінно з самцем. Молодь годується, найголовніше гусінню та комахами. Дорослі, крім згаданої їжі, поїдають дуже охоче насіння бур'янів і взагалі різних рослин, чому його визнають за корисного птаха. Відлітає зяблик в кінці вересня, або й в жовтні. Де-які автори визнають його, за осілого птаха, але зимою він на Білоцерківщині не спостерігається (принаймні останні роки). Тому можна визнати його гніздовим, а не осілим птахом. Можливо, що поодинокі екземпляри залишаються випадково.

83) *Fringilla montifringilla*, L.—Юрок.

Юрок гніздиться на далекій півночі. У нас зустрічається лише, як перелітний птах. 20-го березня 1927 року спостерігався підчас переліту великими зграями в Томилівському лісі, на кущах терну (*Prunus spinosum*, L.) та молодняку вільхи (*Alnus glutinosa*, Gaer.).

84) *Fringilla chloris*, L. (*Chloris chloris*)—Зеленик.

Свою назву зеленик одержав через забарвлення всього тіла в жовто-зелений колір; крила сірі, з жовтою подовжньою плямою коло переднього краю. У самиці забарвлення блідіше, з більшою домішкою сірого та бурого кольору.

У нас численний гніздовий птах. Прилітає до нас в кінці березня. Оселяється недалеко засіяних полів, по садках, парках, луках, з розкиданими деревами і особливо в ялинковому та сосновому молодняках. Гніздо будує на дереві, не високо від землі. Молодь виводить два рази на літо—травень, липень. Годується молодь гусінню та, роздрібленим в дзьобі і розмоченим у воді, насінням. Дорослі годуються найбільше насінням бур'янів, ягодами диких рослин, а тому їх визнають за корисних птахів. Відлітають в жовтні місяці. Зимують в південній Європі та Африці.

85) *Fringilla cannabina*, L. — Коноплянка. М. н. — волосянка.

Коноплянка — звичайний гніздовий птах. Розміром він трохи менший від горобця, з характерним забарвленням у самця лоба й грудей в черволий колір. Прилітає до нас у березні місяці. Оселяється коноплянка в галях, садках, парках, де є чагарі, в яких вона й будує гніздо. За відсутністю таких, гніздо будується навіть в скиртах соломи, сіна в оселі людини, якої вона не боїться. Гніздо в середині вимощується пухом, вовною та, особливо, кінським волоссям, за що її й прозвали „волосянкою“. Молодь виводиться два рази на літо (1-ша кладка кінець квітня й 2-га — в червні). Самиця відкладає 4—6 яєць, що сама насиджує. Молодь годується дрібними комахами, гусінню та роздрібленим і розмоченим у волі насінням. Дорослі майже виключно їдять насіння, здебільшого бур'янів, чому визнаються за корисних птахів. Відлітають в кінці вересня або в жовтні місяці, при теплій погоді — пізніше. Зимують в південній Європі та північній Африці.

86) *Fringilla linaria*, L. — Чечітка звичайна.

Зустрічається лише, як рідкий зимовий та двічі перелітний птах. (1927 року 20-го березня в Томилівському лісі)

87) *Fringilla spinus*, L. — Чи ж. М. н. — чи жик.

Чи жик — добре відомий зимовий птах, що численно зустрічається лише зимою по садках, городах і взагалі поблизу оселі людини. Місце літнього перебування — це ялинкові ліси північної Європи та Сибіру, де він гніздиться. Дорослі птахи майже виключно годуються насінням бур'янів та дерев. Птах корисний.

88) *Fringilla carduelis*, L. — Щиглик. М. н. — щиглик, царик.

Щиглик — осілий у нас птах. Чудове забарвлення робить його дуже привабливим: у самця широке кільце навколо дзьоба, що захоплює лоб, очі та підборіддя — яскраво червоного кольору; тім'я, потилиця та крила — чорного кольору, на крилах жовті плями. Таке забарвлення робить щиглика дуже ошатним. Самиця має більш скромний одяг. В-осени щиглики збираються невеликими зграями і вишукують собі їжу. Особливо охотно вони їдять сім'я будяків, чортополохів, від чого отримали свою латинську назву (*Carduus* — будяк). Оселяються щиглики в о критих місцях, де мається багато бур'янів, насінням яких найбільше годуються. Гніздо будують в кущах, або на дереві. Молодь виводять два рази на літо — (травень — липень). Самиця відкладає 4—5 яєць, що сама й насиджує. Молодь годують обидва батьки дрібною гусінню та роздрібленим і розмоченим у волі насінням. За те, що щиглик поїдає насіння бур'янів і гусінь багатьох шкідників — він визнається за корисного птаха. Зимою щиглики кількотно збільшуються через прилітання до нас тих, що гніздяться на далекій півночі, але з першою одлигою вони відлітають на північ.

89) *Passer domesticus*, L. — Горобець хатній. М. н. — горобець.

Дуже численний, осілий, всім відомий птах. Оселяється найбільше під стріхою будівель людини, в дуплах та гніздах інших пташок, що їх часто вигоєнт з готового гнізда (ластівки, волосянки

і інших). Гніздиться до 4-х раз на літо. Кожного разу самиця відкладає 5—8 яєць. Молодь годується гусінню і розмоченим у волі насінням, але, як показали досліди, гусінь поїдається переважно нешкідливих комах. Дорослі годуються переважно насінням хлібних та олійних рослин і в невеликій кількості насінням бур'янів та ягодами, що робить його некорисним птахом; з горобцем в таких країнах, як Америка та Англія йде давно боротьба. У нас їх розплодилось дуже багато, а тому шкода, яку вони приносять на наших полях та городах, занадто відчувається, через що вони охороні не підлягають.

90) *Passer montanus*, L.—Горобець польовий. М. н.— жевжик, москалик, корчак.

Численність польового горобця менша від попереднього. Гніздиться переважно по лісах в дуплах дерев. Навіть зимою, наближаючись до оселі людини, з більшою охотою ночує в дуплі дерев, що тут ростуть, аніж в людських будівлях. В останній ночує лише за відсутністю дупла. Біологія польового горобця схожа з попереднім. Годується жевжик, крім насіння бур'янів та хлібних і олійних культур, ще й шкідливими комахами та їх гусінню, що нищить їх в великій кількості, а тому його можна визнати за корисного птаха.

91) *Coccothraustes vulgaris*, Pallas. — Костогряз. М. н.— дубонос.

Костогризом прозвали цього птаха через те, що він поїдає зерно з кісточок вишні, сливи і т. инш. У самиця голова червонобура, з жовтим лобом; в основі дзьоба та навколо очей — смужки чорного кольору; спина—шоколадного кольору; крила—чорні з білою та блакитною плямами. Груди та черевце—червоно-сірі. На кінчику хвоста біла смужка. У самиці верхня частина більш світла, а знизу сіра.

Костогряз у нас звичайний гніздовий і перелітний птах. В теплу зиму в невеликій кількості залишається (25—26 рік). Оселяється поблизу садків, де мається багато слив, вишень і т. ин. Гніздо будує на старих, плодкових деревах. Самиця відкладає 3—7 яєць, що насиджують попеременно обидва батьки. Молодь годується комахами, їх гробачками та насінням різних рослин. В часи достигання садків дорослі поїдають, найголовніше, зерна „кісточок“: вишень, черешень, слив і то що, що своїм міцним дзьобом легко розкушують і виїдають насіння, а м'якш ягоди вони обривають й відкидають. Костогряз дуже ненажерливий птах. Він надзвичайно швидко (в одну хвилину розкушує 4 кісточки вишні) і багато поїдає кісточок з ягід, а тому являється шкідливим птахом для садівництва. Через те, що в наших краях їх зустрічається, порівнюючи, мало, великої шкоди вони не приносять. В залежності від погоди костогряз відлітає в жовтні—листопаді. Зимує на півдні Європи та в північній Африці.

92) *Pyrrhula coccynea*, De-Selys.—Снігур. М. н.— снігур.

Снігур спостерігається у нас лише зимою, з листопада місяця (1927-21/х) й перебуває у нас до весни. В кінці лютого, або на початку березня, відлітає на північ, де він і гніздиться. Годується у нас зимою різним насінням і особливо часто доводиться спостерігати на бузку (*Syringa vulgaris*), коли він поїдає його насіння. Зимою зустрічається

переважно невеликими зграями (4—15 штук) і, навіть, парами. Самця й самицю легко відрізнити забарвленням черевця: у самця—червоне, а у самиці—на колір кави.

93) *Loxia curvirostra*, L.—Шискар ялинової й.

Залітний до нас взимку птах, хоч спостерігається не кожної зими. Характерний тим, що дзьоб у нього складається, як лещата, з краями, що заходять один за другий. Цим дзьобом він легко витягає насіння шпилькових рослин з шишок. 29/VIII-1927 року в парку „ім. Раковського“ спостерігав невелику зграю і здобув 2 екземпляри студ. Київ. ІНО Кирпиченко М. Характер перебування їх на Білоцерківщині не з'ясований.

Р Я Д: Рикші. — Ordo Coraciiformes.

РОДИНА: Рикшуваті.—Fam. Coraciidae.

94) *Coracias garrula*, L.—Сиворакша (красиворон). М. н.—соворакша, ракша.

Забарвлення цього птаха дуже ошатне. Вся голова, шия, груди, черевце, а також частина крил—світло-блакитного коліру з зеленуватим блиском; спина й частина крила—світло-рудувата. Таке забарвлення робить її одною з найкращих птахів нашої орнітофауни.

Сиворакша досить жвава пташка, добре літає, вироблюючи, особливо підчас шлюбного періоду, „різні викрутася“. Оселяється вона на узліссі та відкритих місцевостях, з поодинокими розкиданими деревами. Часте сиворакшу можна знайти, як сидить вона на вершкуні такого дерева, коли пильнує за комахами, мишами, ящірками то що, що їх хвтає й поїдає. Неперетравлені останки їжі викидаються назад через рот (погадки). Гніздо сиворакша будує в дуплі дерева, а то просто вишукує дірки, на високих та крутих берегах. В степах, де майже нема дерев (Херсонщина), сиворакша оселяється в норах бджолоїдки, які роздобує до розміру свого тіла, або навіть й сама рие нору до 1 метра глибиною для гнізда, на неприступних крутих берегах та в ярах.

Самиця відкладає 3—6 яєць, що насиджуються поперемінно з самцем. Молодь годується комахами. Подібно одудові, сиворакша теж гніздо не чистить від посліду молодих, чому воно огидно смердить. Через те, що сиворакша поїдає комахи і дрібні хребтові тварини, що являються шкідниками для сільського господарства—її визнають за корисного птаха. Відлітає сиворакша в вересні, або на початку жовтня м-ця. Зимує в південній Африці.

РОДИНА: Водоморозуваті.—Fam. Alcedinidae.

З нашої орнітофауни до цієї родини належить лише один рід:

95) *Alcedo ispida*, L.—Рибалочка. М. н.—олив'яне око, зимородок, царьок

Рибалочка належить до найкращих пташок з нашої орнітофауни. Ця невеличка „синенька“ пташка з довгим дзьобом завжди зустрічається на берегах тих водоймищ, в яких неглибока й прозора вода. Тут вона сидить на гілці, або на камені, по-над самою водою й пильно стежить за рибою, і коли забачила рибу, раптом падає в воду, схвачує її дзьобом і знову сідає на гілку чи камень і цілою з'їдає. Щоби можна було ковтати, рибалочка повертає рибу головою вперед, для цього вона її підкидає вверх і схвачує в потрібному

напрямку, або просто пускає і підхвачує. Прилітають до нас рибалочки у березні місяці. Гніздо будують з луски та кісток риби (останки їжі) в норі, що самі риють в крутих берегах—до 80 см. глибиною. Хід в нору починається з кущів, або межі камінням, а тому відшукати його дуже трудно. Самиця відкладає 6—9 яєць, що сама насиджує, а самець в цей час її годує рибою та прибирає в гнізді. Неперетравлені частини риби викидаються назад через рот (погадки). Рибалочка ненажерлива і знищує багато молодої риби, але шкідливою може бути визнана лише в тих краях, де виходять з моря тертися такі риби, як форель, семга то що. В наших краях її не можна визнати за шкідливу; а за її чудове забарвлення необхідно оберігати, як птаха з тропічним вбранням. Відлітають пізньої осені, коли вже починають замерзати річки. Зимують на півдні Європи та в Африці.

РОДИНА: Бджолоїдкуваті.—*Fam. Meropidae.*

96) *Merops apiaster*, L.—Бджолоїдка. М. н.—щур, щурка.

Бджолоїдка зустрічається у нас досить рідко, на границі Черкащини та Уманщини. Зовнішній вигляд цього птаха дуже вродливий: зверху він буро-червоний, тім'я і знизу—зелено-блакитний, а на крилах і хвості в пір'я буро-жовте. Така забарвленість птаха робить його ошатним і привабливим. Прилітає до нас в кінці квітня, або й на початку травня. Гніздо будує в норах, довжиною до 2-х метрів, що риє в високих та крутих берегах, або ярах. Самиця в червні відкладає в норі прямо на землю 5—8 яєць. Молодь годується виключно комахами. Дорослі птахи годуються переважно жалоносними комахами: бджолами, жмелями, осами, а також різними жуками та комахами з ряду болоннокрильців. Отже, бджолоїдка може бути шкідливим птахом, наколи оселяється близько від пасіки, бо хватає бджіл літаючи, подібно до мухоловки. Відлітає в кінці серпня. Зимує в південній Африці.

РОДИНА: Одутуваті.—*Fam. Upupidae.*

До родини одутуватих з нашої орнітофауни належить лише один рід:

97) *Upupa epops*, L.—Одут. М. н.—одуд.

Одут всім відомий у нас гніздовий птах. Його забарвлення та характерний, утворений з пір'я на голові рухомий „хохолочок“—чубок, виразно ставить межі іншими птахами, а шлюбний крик „ут-ут-ут“, зв'язаний з народними поговірками та завбаченнями, робить його дуже популярним серед населення. Прилітає до нас на початку квітня. Гніздо будує в дуплах, коли оселяється в лісі, або в купі каміння, напіврозвалених стінах, коли обирає місцевість поблизу людини. Самиця в травні місяці відкладає 3—9 яєць, що сама насиджує. Через два тижні з яєць виходить молодь, що годують її обидва батьки різними комахами. Гніздо одут не вичищає, а тому в ньому збирається багато посліду від дуже ненажерливої молоді. Часто в цей послід мухи відкладають яєчка, а згодом все гніздо кишмя—кишить червою (гробачками) і, звичайно, дуже смердить. Дорослі одути годуються виключно комахами, через що їх визнають за корисних птахів. Відлітають одути в кінці серпня або й у вересні місяці. Зимують в південній Африці.

РОДИНА: Совуваті.—Fam. Strigidae.

До родини совуватих належать хижі птахи, що полюють за здобиччю вночі. Очі в них збудовані так, що зіниця дуже велика, а тому вночі вони добре бачать, особливо в місячні ночі, тоді, як у день світ їм ріже в очі і вони дивляться, лише прижмуривши їх. Вуха у них мають дуже великі отвори, від чого вони добре чують. Пір'я м'яке, а тому літають вони надзвичайно тихо, без шуму, і навіть найтихішої ночі сови не роблять шуму, що лякав би пташок та дрібних гризунів, якими вони годуються. Здобич свою поїдають цілою, а в разі вона не може пройти цілком в шлунок, вони розривають її на великі шматки, і з трудом ковтають, а рештки ховають на запас. Неперетравлені останки їжі (пір'я, шерсть) викидають через рот (погадки). Гнізда будують межі каміннями, в пустках-будинках, в дуплах, в норах ріжних тварин то що.

98) *Strix flammea*, L.—Сипуха. М. н.—руда сова.

Дорослий птах має руде забарвлення, з сіруватим кольором по спині та на голові. Навколо очей пір'я утворює диски, що надають їй дуже характерне обличчя.

У нас сипухи птахи осілі. Гніздо будують в високих будівлях, як дзвіниця, двохповерхові будинки, в дуплах дерев і т. инш., недалеко від оселі людини. В квітні місяці самиця відкладає 3—7 яєць, що сама насиджує. Молодь годують обидва батьки різними комахами та дрібними ссавцями і особливо мишами. Дорослі птахи ще поїдають кротів, дрібних пташок то що, але сипухи поїдають остільки багато шкідливих гризунів, що можна визнати їх за корисних птахів. Зимують в своїх літніх гніздах, а иноді на горищах та в повітках. Один екземпляр здобуто в листопаді 1925 році; опудало переховується в Білоцерківському Педтехнікумі.

99) *Athene noctua*, Scopoli.—Сич хатний. М. н.—пугач, сич.

Звичайний осілий птах. Оселяється поблизу людини. Гніздо будує подібно до сипухи,—на дзвіниці, високих будинках, дуплах дерев, а то навіть просто в клуні, повітці то що. Самиця відкладає 4—7 яєць, що сама насиджує. Молодь годують обидва батьки комахами та кусками дрібних хребтових: дрібні пташки, особливо, миші. Дорослі живляться майже виключно мишами і кожену добу поїдають 5—6 штук, через що сича можна визнати за дуже корисного птаха. Сич не боїться світа, подібно до сипухи, а тому його можна бачити часто в день, особливо над вечір, або в похмурі дні. В ясні дні він забивається в темний куток і просиджує до вечора, а полювати вилітає лише вночі.

110) *Syrnium aluco*, L.—Сова сіра. М. н.—сова сіра.

Сова сіра є осілий птах. Оселяється здебільшого в лісах, але часто можна спостерігати в великих садах, недалеко від селищ людини, де вона будує гніздо в дуплах високих дерев. В великих лісах вона оселяється на краях, або недалеко від лісових прогалин. Окрім дупла, вона ще гніздиться в купі каміння, в пустих будівлях і т. инш. Самиця відкладає 3—5 яєць, що сама насиджує. Годується мишами, хом'яками, вивірками, ховрашками то що і рідко пташками, а тому птах корисний. Життя, як і всіх сов, має характер нічного птаха. У день сидить в дуплі, або на гілці коло стебла. Одна сім'я оселилась в саду Педтехнікуму (літо 1927 р.).

101) *Bubo bubo*, L.—Пугач. М. н.—пугач, філін.

Малочисленний осілий птах. Що до розміру пугач є найбільший птах з родини совуватих в нашій місцевості, а тому визнається, як „нічний цар“, бо являється самим дужим нічним хижаком, що нападає окрім денних птахів, ще й на менших від себе нічних хижаків: сипуху, сича то що. Оселяється пугач по самих глухих місцях лісу: в ярах, зарослих чагаром, по скелях, в лісових гущавинах, на багні в лісі то що. Гніздо будує в дуплах дерев, кам'яній купі, межі коріннями і навіть в залишених в лісі порожніх будинках. Цілий день пугач сидить у дуплі, або в густому лісі на дереві і лише смерком здіймається з свого місця і полює за здобиччю. Підчас літання він часто кричить і крик його схожий з скаженим хіхіканням, вереском, голосним пирханням, чим приводить до жаху людей, що вірять в різні забобони. Так кричить пугач в часи досади та злоби. Звичайно ж самець викрикує голосно „буху-буху“ і особливо часто повторює його на протязі ночі, підчас шлюбного періоду, прикликаючи до себе самицю.

Самиця відкладає 2—3 яєць, що сама насиджує, а самець в цей час її годує. Молодь годують батьки м'ясом забитих ними тварин. Дорослі пугачі годуються хребтовими тваринами: від найменших (миша) і до зайця включно, а також птахами, при чому пугач нападає навіть на качок та гусей. Птахи ловить завжди літаючи. Останки їжі він переховує в дуплах, або просто носить до потреби в своїх пазурах. Зимою, коли дичини мало, вони висліджують зайців і забивають.

Більш всього вони поїдають мишей, крис, житників, чому їх можна визнати почасти корисними птахами, не дивлячись навіть на те, що вони нищать іноді й корисних птахів.

102) *Otus scops*, L.—Сплюшка.

Невеличка сова зустрічається, як рідкий гніздовий птах. Прилітає в квітні. Оселяється по лісах. Гніздо будує в дуплах. Самиця відкладає 4—5 яєць. Годуються молодь і дорослі головним чином жуками, різними комахами та дрібними хребтовими (мишами) і з-де-рідка дрібними пташками. Птах корисний. Відлітає у вересні. Зимує в Африці.

103) *Asio otus*, L.—Сова вухата. М. н.—вухата сова.

Птах осілий. Назву одержала через пучки пір'я, що містяться по боках голови, в верхній її частині. Звички має лісового птаха. Гніздо будує в дуплі, або в готовому гнізді граків, галок чи інших невеликих хижаків. Самиця відкладає 3—8 яєць в квітні місяці, що сама насиджує. Молодь годується комахами та м'ясом дрібних ссавців і часом птахів. Дорослі численно нищать шкідливих комах, мишей, житників і інших шкідливих дрібних ссавців, за що її можна вважати за корисного птаха. Кричать подібно пугачеві, але тихіше. Звички й умови життя схожі з пугачем.

104) *Asio flammeus*, Pont.—Сова болотяна.

Сова болотяна — це птах відкритих місцевостей: болот, степів, луків, де вона полює навіть вдень за дрібними ссавцями, особливо мишами, що являються її головною їжею. Тому болотяні сови оселяються в тих місцевостях, де з'являються численно миші, про що свідчать епостереження 1893—94 і інших років в степовій частині України. Отже, ця сова являється почасти мандрівним птахом,

з'являючись одного року численно, а другого дуже рідко. За численне нищення мишей, визнається дуже корисним птахом. Гніздо будує прямо на землі, під кущем. Самиця відкладає 3—9 яєць, що спочатку кладки насиджує, а тому молоді з'являються не разом, а поступово, і в гнізді часто з майже дорослими можна найти ще зовсім малих пташенят. Годують молодих обидва батьки: комахами, мишами, молодими пташками, останніх в тому разі, наколи улюбленої їжі недостача. Дорослі, окрім згаданої їжі, за її відсутністю, годуються ще рибою, жабами і т. инш. На зиму вони відлітають з півночі на південь Європи. У нас почасти осілий, почасти перелітний птах. Особливо вони часто зустрічаються в-осени — в жовтні, листопаді, при перелітах.

РОДИНА: Серпокрильцюваті.—Fam. Cypselidae.

До цієї родини належать птахи, що дуже швидко літають, завдяки особливому устрою крил. Всі вони комахоїдні, останніх ловлять, літаючи. Гніздо будують на високих скелях, будівлях, з землі, зліплюючи її невеликі кавалки власною слиною.

105) *Cypselus apus*, L.—Серпокрилець. М. н.—стриж. Дорослий птах має темно-бурий колір з білим горлом.

Серпокрилець—малочисленний у нас птах, що оселяється лише в місцях, умови яких дозволяють йому гніздитися. Прилітають стрижі лише в середині або в кінці квітня. Гніздо будують високо на скелях, високих будинках і т. инш. із соломи, невеликих гілок, листя, шерсти, пір'я і т. инш., що зліплюють слиною. Самиця відкладає двох, рідко більш, яєць, які сама насиджує, а самець в цей час її годує. Молодь годують батьки виключно дрібними комахами. Дорослі теж годуються комахами, що їх, подібно до ластівок ловлять літаючи; літаючи ж п'ють воду, купаються і т. инш. На землю стриж майже ніколи не сідає. З ранку й до вечора він без втоми літає в повітрі і лише вечером сідає біля гнізда, на уступі, або в саме гніздо. Стриж поїдає надзвичайно багато комах, а тому визнається за корисного птаха. Відлітає в серпні місяці. Зимує в Центральній Африці.

РОДИНА: Дрімлюговаті.—Fam. Caprimulgidae.

Із нашої орнітофауни до цієї родини належить лише один рід:

106) *Caprimulgus europaeus*, L.—Дрімлюга. Лежень М. н.—козодой.

Характерна ознака дрімлюги—дуже розчеплений рот (аж до шиї).

Свою назву одержав через те, що цілий день лежить вздовж гілки на дереві, або й просто на землі і завдяки тому, що пір'я його забарвлене в сірий колір, схожий до землі та кори дерев, майже не помітний, а тому відшукати його дуже трудно. За те лежень майже цілу ніч літає і ловить різних комах, жуків, поїдаючи їх у великій кількості. Прилітає до нас в квітні місяці. Гнізда не будує, а самиця відкладає 2—5 яєць просто на землю, в ямку; яйця насиджуються батьками поперемінно. Годується молодь комахами. Місцем оселення дрімлюга вибирає край лісу, або прогалини в лісі, з деревами, що поодинокі ростуть межі рідкими чагаронами. Відлітає в кінці вересня. Зимує в Південній Африці.

РОДИНА: Дятлуваті—*Fam. Picidae*.

До родини дятлуватих належать середнього розміру птахи, з непропорційно великою головою, досить товстим, долотоподібним дзьобом, з короткими, але міцними ногами, що мають 4 пальці, з яких 2 повернені назад. Хвіст короткий, але міцний і допомагає їм лазити по стовбурі дерев. Всі птахи, що належать до цієї родини, корисні в лісовому господарстві через те, що знищують дуже багато тих комах-паразитів, що виводяться під корою стовбура. З-під кори вони достають гробачки і дорослих комах-паразитів своїм довгим, гробакуватим язиком, засовуючи його в щілину кори старого дерева, або й в утворену ними самими своїм міцним дзьобом.

107) *Dendrocopus major*, Koch.—Дятель звичайний. М. н.—дятель, дятляк.

Найбільш численний у нас осілий птах з родини дятлуватих. Зверху голова й спина—чорна; шия, черевце та частина крил—білого кольору; підхвістя—червоного кольору. У самця йде червона смужка поперек потилиці. Окрім того, на крилах є смужечки та плями білого кольору.

Цей дятел численно водиться по всій Білоцерківщині і не тільки в великих лісах, а й в парках, галях, недалеко від села. Зранку й до вечора він невтомно літає по лісі, вистукуючи по деревах і лише на ніч залітає в дупло. Гніздо дятел будує в готових дуплах, а іноді, відшукавши трухляве в середині дерево, пробиває стінку своїм міцним дзьобом, де й будує гніздо. Самиця відкладає 4—6 яєць, що висиджуються поперемінно з самцем. Годують молодь батьки різними комахами і, головним чином, комашками та їх „яечками“. Дорослі птахи, окрім комашок, поїдають дуже багато комах-шкідників та їх гробачки. Зимом, наколи трудно достати комах та їх гробачків, дятел годується рослинною їжею: жолудями, горіхами, а також насінням шпилькових рослин, уміло його видовбуючи з шишок. Оселяються переважно в лісах шпилькових рослин.

108) *Dendrocopus medius*, Koch.—Дятель середній. М. н.—дятель.

Зовнішнім виглядом відрізняється від попереднього тим, що вся верхня частина голови—червона, а розміром менший. Оселяється більш охотно в листяних лісах. Гніздо будує в дуплах дуже високо. Умови життя й звички схожі з попереднім.

109) *Dendrocopus minor*, Koch.—Дятель малий. М. н.—дятель-горобець.

Зустрічається в малій кількості. Зовнішнім виглядом відрізняється від попередніх двох своїм малим ростом і рябою (а не чорною) спиною. На крилах і спині в нього так густо розкидані білі, різної міри, плями, що він здається рябим. Гніздо будує низько.

Оселяється дятель в тих місцях, де мається верба (родина *Salix*), його найбільш улюблене дерево. Зимом зустрічається просто в селах, куди він іноді залітає. 12-го грудня 1926 року спостерігався в місті Білій-Церкві на старому ясені, що він дуже старанно і жваво оглядав і постукував. В останньому схожий з попередніми.

110) *Dendrocopus leucnotus*, Koch.—Дятель білокрилий. М. н.—дятель.

Зустрічається дуже рідко. Відрізняється від інших своїм великим ростом та білою плямою на спині. У самця на голові мається червона пляма. Умови життя й плодіння схожі з дятлем звичайним.

111) *Dryocopus martius*, L.—Жовна чорна. М. н.— дятель чорний.

Малочисленний у нас птах. Загальне забарвлення — чорне. У самця вся верхня частина голови, а у самки лише задня частина голови—карминово-червоного кольору. Розміром найбільший з наших дятлів. Водиться у нас на півночі Білоцерківської округи, недалеко від Бердичівської та Київської округ, по великих, переважно шпилькових лісах річки Ірпеня. Умови життя та звички схожі з попередніми.

112) *Gecinus viridis*, L.—Жовна зелена. М. н.—зелений дятель.

Малочисленний у нас птах. Вся верхня сторона самця—жовто-зеленого кольору. Лоб, тім'я та потилиця—червоного кольору. Крила—зеленувато-бурі; хвіст та махові пір'я—темно-бурі, з поперечними білуватими плямами. Оселяється жовна зелена на краях великих лісів, а також і в парках. Своєю вдачею жовна обережна і дуже боязка. Попавши в небезпеку або й просто літаючи, жовна надзвичайно голосно і страшно кричить; ще дужче кричить молодь, коли постукати палицею по стовбурі, в дуплі якого вони вивелись. Для відшукування їжі часто злітає на землю. В останньому схожа з іншими дятлами. В холодну пору зими відлітає на південь Європи.

113) *Gecinus canus*, Gmelin.—Жовна сивоголова. М. н.—зелений дятлик.

Малочисленний у нас птах. У самця голова—світло-сіра, лоб та спереду на тім'ї—червона пляма; шия—світло-сіра. У самиці червоної плями на голові нема.

Своїми звичками й умовами життя схожа з жовною зеленою. Годується й плодиться так, як і інші дятли.

114) *Jynx (jynx) torquilla*, L.—Крутиголовка.

Численний у нас гніздовий птах. Крутиголовка своїм зростом дорівнюється до дятля середнього. Забарвлення тіла має сіре, з жовто-бурими плямами.

Прилітає до нас на початку квітня. Оселяється на краях ліса і навіть в садах з дуплистими деревами, неподалеку від оселі людини. Самці зараз же починають голосно кричати „кях-кях-кях“,—щось подібне до крику кобця та дятлів. Гніздо будують в готовому дуплі: самиця відкладає 6—12 яєць, що поперемінно висиджують батьки. Молодь годують обидва батьки переважно комашками. Навіть для дорослих комашки є головна їжа. Крім того, вони їдять інші комахи, а також і ягоди. Попавши в небезпеку, крутиголовка робить чудернацькі рухи тілом і крутить головою, подібно до гадюки, за що й одержала свою назву. Коли дратувати молодь в гнізді, то вона крутить головою і сичить по-гадючому. Відлітають у вересні місяці. Зимують в Південній Азії та Африці.

РЯД: Зозулі. — Ordo Cuculiformes.

РОДИНА: Зозулюваті.—Fam. Cuculidae.

115) *Cuculus canorus*, L.—Зозуля звичайна М. н.—зузуля.

Зозуля найбільш популярна серед населення пташка, не через своє забарвлення, що у неї дуже скромне, а через свої біологічні

властивості. Прилітає до нас зозуля в кінці квітня (1927 рік 25/IV). Хоч це є суто-лісовий птах, але улюбленим місцем її перебування являється край лісів, або відкриті місця серед лісу, що на них ростуть кущикові рослини та поодинокі дерева, а також і береги, вкриті очеретом і, навіть, садки. Через де-кілька днів після приліту, самець починає викрикувати „ку-ку“. Самиці прилітають на де-кілька день пізніше. Викрики самця припадають на шлюбний період, бо цим самим він приваблює до себе самицю. Самиця дає згук, що подібний до сміху людини. Гніздо зозуля собі не будує, а відкладає яєчка в гнізда других пташок, яєчка яких розміром і забарвленням схожі з її. Порівнюючи до росту, яєчка у зозулі малі і дорівнюються до яєчок білої плиски, очеретянки то-що. Відкладає зозуля яєчка таким чином, що відшукавши заздалегідь гніздо, вона прилітає до нього, коли відсутні його дійсні господарі, і таємно відкладає яйце. Коли умови не сприяють їй відкласти яйце прямо в гніздо, то вона випускає його на землю, а потім бережно бере в дзьоб і доти несе, поки не влуче час і покладе його в гніздо птаха, підчас його відсутности. За дослідями Бальдамуса, зозуля доглядає свої яєчка, навіть, в чужих гніздах, тому що вона часто навідується до гнізда і оберігає його. Підкидання яєць зозулею у чужі гнізда раніш пояснювалось тим, що вона несе дуже рідко яєчка — через 6—8 день а тому, щоб знести 7—8 яєць потрібен довгий термін, що безперечно неможливо в житті птахів. Останні дослідження Євгена Рея та Лятера свідчать про те, що зозуля відкладає до 20 яєць за шлюбний період, через 1—3 дні кожне. Така непомірна кількість яєць і являється головною причиною підкидання їх. Крім того, зозуля дуже ненажерлива. Цілий день вона відшукує собі їжу, і наколи їй довелося б ще й годувати 8—10 дітей, то це було б для неї зовсім не під силу. Яєчка свої підкидає до комахоїдних птахів, або тих, що, принаймні, хоч дітей годують комахами. Молода зозуля живо зростає в гнізді прийомних батьків і часто викидає пташенят з гнізда—справжніх дітей. Через три тижні молода зозуля вилітає з гнізда і починає своє самостійне життя. Дорослими птахами вони стають лише через два роки. Годуються зозулі майже виключно комахами та їх гусінню і лише зде-рідка дрібними ягодами. Найбільш улюбленою їжею зозулі є гусінь різних лісових шкідників, що вона поїдає їх у великій кількості. Гусінню зозуля набиває шлунок, воло та харчовод. Неперетравлені частини гусені і комач зозулею викидаються через рот (погадки). Отже, зозулю необхідно визнати за дуже корисного птаха, особливо для лісового господарства. Відлітають зозулі в серпні місяці, а молоді на 1—2 тижні пізніше. Зимуює зозуля, головним чином, в Африці та Остіндії.

РЯД: Голуби. — Ordo Columbiformes.

РОДИНА: Голубуваті.—Fam. Columbidae.

До голубуватих належать птахи середнього розміру, розповсюджені по всіх частинах світу. Забарвлення їх просте, і самець мало відрізняється від самиці. Годуються вони переважно зерном різних бур'янів та хлібних культур, чому їх не можна визнати за дуже корисних птахів; скоріше вони є індиферентні птахи, але, поїдаючи насіння бур'янів, приносять користь сільському господарству. Воду п'ють не набираючи в дзьоб, щоб зразу проковтнути, а встромивши

дзьоб у воду, поступово втягують. Молодь спочатку годують особливою рідиною, що виробляється залозами, заложеними в стінках вола, перемішаною з роздробленим насінням.

116) *Columba livia*, Briss.—Голуб сизий.

Голуб сизий є родоначальник всіх наших свійських голубів, що вивелись, завдяки природньому та штучному добору. На Україні вони оселяються по берегах р. Дністра (Храневич). На Білоцерківщині розводяться лише свійські голуби—*Columba livia domestica*, Bogd. Самиця свійського голуба відкладає 2 яєць, що насиджуються поперемінно батьками. Через 16—18 день вилуплюються молоді, які з початку годуються „рідиною“ вола, а з часом—розмоченим у волі насінням і иноді—комахами. Дорослі годуються майже виключно насінням різних рослин і особливо насінням бур'янів, чому їх можна вважати за корисних птахів. За літо буває де-кілька выводок.

117) *Columba palumbus*, L.—Припутень.

Зовнішнім виглядом схожий з голубом—синяком (№ 118), але на боках шиї і крилах маються невеликі білі смужки. Припутень—справжній лісовий птах і в нас зустрічається численно, але завдяки тому, що він вельми обережний, на очі попадається дуже рідко. Гніздо будує високо на дереві (сосна, ялинка). Годує молодь так же, як і попередній. Дорослі поїдають ще багато насіння шпилькових рослин, що збирають їх коли висипляться з шишок, або й просто видовбують з них. У нас можна припутня спостерігати й на полі, де він годується різними насінням бур'янів та хлібних культур. На літо гніздиться два рази. Відлітає в вересні або жовтні м-цях. Зимує в північній Африці, або в Малій Азії.

118) *Columba oenas*, L.—Голуб синяк. М. н.—лісовий голуб.

Досить численний лісовий птах. Оселяється з більшою охотою в листяному лісі—дуб, граб і т. инш. Гніздо будує в дуплі. Плодиться і годується, як і попередні голуби. Прилітає весною дуже рано—на початку березня (1927 року 7/ли). Відлітає в жовтні м-ці. Зимує в Африці.

119) *Turtur auritus*, Gray.—Горлиця, М. н.—горлиця.

В наших лісах горлиця численний гніздовий птах. Оселяється невеличкими зграями, на краю ліса, недалеко від річок та полів. Особливо горлиці численно зустрічаються в лісах, що вкривають береги річок Росі та Ірпеня. Прилітають до нас в квітні місяці. Гніздо будують на дереві, иноді дуже високо. Годуються, окрім насіння різних рослин, ще й молодими ростками та бруньками дерев, а тому иноді шкодять лісовому та сільському господарствам. Плодяться, як і попередні. Відлітають в вересні місяці. Зимують в Центральній Африці.

РЯД: Рябки.—Ordo Pteroclidiformes.

РОДИНА: Рябки.—Fam. Pteroclididae.

До цієї родини належать птахи, що оселяються в пустелях і взагалі, малолюдних місцях. Живуть переважно табунами і паруються лише на час плодіння.

120. *Syrhaptus paradoxus*, Pall. — Саджа.

Саджа є осілий птах східного Туркестану, Арало — Каспійської низини, киргизьких степів і т. инш. До нас вона залітає в ті роки, наколи в місцях її осілости настає голод від малої кількості опадів. Року 1908 Шарлемань спостерігав їх на Київщині. На Харківщині саджу спостерігали, як гніздового птаха. Нове оточення і умови життя остільки відрізняються від їх місця оселення, що вони, не встигнувши пристосуватися, вмирають і, певно, масами знищуються хижими птахами наших країн. В останні роки на Білоцерківщині не спостерігались.

РЯД: Мартини. — Ordo Lariformes.

РОДИНА: Мартинуваті. — Fam. Lariidae.

До родини мартинуватих належать птахи, що добре літають і літаючи поринають у воду, заховують там рибу і могутнім замахом крил піднімаються у повітря.

121. *Larus canus*, L. — Мартин сивий.

Спостерігається лише, як перелітний птах. Гніздиться по берегах Північного Льодового океану в Європі та Азії, а також і по європейських озерах та морях. Зимує на півдні Європи.

122. *Larus fuscus*, L. — Мартин чорнокрилий.

Спостерігається, як рідкий перелітний птах.

123. *Larus ridibundus*, L. — Мартин звичайний.

М. в. — рибалка.

Мартин звичайний у нас перелітний, а також і гніздовий птах. Прилітає в березні (1927 р. — 27/III). Гніздиться на великих болотах, озерах, в траві або очереті. Гніздо будує на землі, де мається купа сухого очерету чи трави; в середині гніздо оправляється м'яким листям або травою. Самиця відкладає 3—4 яєць, що насиджуються попеременно обома батьками. На кінці 3-го тижня виходять молоді. З початку їх годують батьки майже виключно шкідливими комахами та їх гробачками: сарана, коники, кузка і т. инше. Дорослі годують окрім комах ще й рибами, м'якунами, мишами то що, чому й належить до корисних птахів. Відлітають у жовтні. Зимують по берегах Середземного моря.

124. *Larus minutus*, Pall. — Мартин малий.

Зустрічається, як малочисленний перелітний птах.

125. *Hydrochelidon leucoptera*, Temm. — Крячок білокрилий.

Рідкий перелітний і иноді гніздовий птах.

126. *Hydrochelidon nigra*, L. — Крячок чорний.

Спостерігається, як перелітний та рідкий гніздовий птах. Гніздо будує на болотах. Самиця в травні відкладає 1—3 яєць. Молодь годується шкідливими комахами і особливо кузкою. Дорослі за здобиччю літають на поля, де маютьься комахи. Птах корисний. У жовтні відлітає. Зимує у північній Африці.

127. *Sterna hirundo*, L.—Крячок річковий.

Зустрічається, як гніздовий та перелітний птах. Гніздиться великими колоніями. Умови життя, звички та годування, як у мартіна звичайно. Прилітає у квітні, відлітає у жовтні. Зимує в північній Африці.

128. *Sterna minuta*, L.—Крячок малий.

Спостерігається, як перелітний і почасти гніздовий птах. Умови життя схожі з попередніми.

РЯД: Кулики.—Ordo Charadriiformes

РОДИНА: Куликуваті.—Fam. Charadriidae.

129. *Haematopus ostralegus borystenicus* Charl.—Кулик-сорока.

Спостерігається, як перелітний птах. Весною біжучого року спостерігався на Боровецькому ставу. 28-го травня 1927 року спостерігався в околицях Білої-Церкви (Голендерня). Про характер його перебування у нас на Білоцерківщині не досліджено.

130. *Vanellus cristatus*, Meyer.—Чайка. М. н. Чайка, Скиглик.

Численний у нас гніздовий та перелітний птах. Зовнішнім виглядом чайка ошатна: верх металево-зеленого кольору, голова, шия спереду, волю і груди та кінчик хвоста — чорного кольору. Черевце і шия по боках—білого кольору; на голові чорний чубок (хохол) з довгих та вузьких пір'їн, по чому здалека чайку можна пізнати.

Прилітає чайка до нас на початку березня (1927 року 10-го березня). Як тільки сніг розтане, чайки розбиваються на пари і будують гніздо недалеко від води, в траві, вибираючи для цього невелику ямку, яку вистеляють травою. Самиця відкладає 4—5 яєць, що поперемінно висиджуються обома батьками. Через 16—18 день молодь лупиться і швидко залишає гніздо. Молоді прудко бігають, ховаються в траві і добре плавають. В кінці червня вони збираються в зграї. Годуються дощовими черв'яками, м'якунами, різними комахами і особливо прямокрилими, чому їх визнають за корисних птахів. Чайка дуже обережний птах і вже на віддаленні піднімається високо вгору, жалібно викрикуючи „скиглиць“— „кії-віть“, але підчас гніздування нападає на своїх ворогів—хижих птахів, і дуже близько підлітає до людини. Відлітають у вересні. Зимують в північній Африці та по берегах Середземного моря.

131. *Squatarola squatarola*, L.—Сивка морська.

Зустрічається в-осени, як перелітний птах.

132. *Aegialites dubius curonicus*, Gml.—Пісочник малий.

Прилітає на весні, в кінці березня, або в квітні. Гніздиться переважно на піскуватих берегах, з проточною водою, або межі камінцями на березі. Самиця відкладає 4 яєчка, що насиджуються, а також і виховується молодь обома батьками. При небезпеці батьки дають ворогові „отвод“ від дітей, що заховались в траві. Годуються черв'яками, м'якунами і т. інше. Відлітають у вересні місяці. Зимують на берегах Середземного моря.

133. *Scolopax rusticola*, L. — Валюшник. Слуква, (вальдшнеп).

Спостерігається, як двічі перелітний і рідкий гніздовий птах. Прилітає до нас в кінці березня або в квітні і оселяється в болотистих місцевостях, де маються зруби і густі, невеликі кущові рослини (чагарі), межі якими вони жваво літають. Самиця будує гніздо під кущем, на сухому місці. Валюшники ніколи не паруються. Самці вночі збираються на лісових прогалинах, над ними літають і час від часу викрикують „квог-квог“, підманюючи цим самим до себе самиць (це явище зветься „тягою“ і відповідає „токуванню“ шлюбного періоду інших птахів). На цей крик прилітають самиці і спаровуються. Наколи буває багато самців, то межі ними буває бійка за володіння самицею. Взагалі ж валюшники — ночні птахи. В гніздо самиця відкладає 3—5 яєць, що насиджує сама. Сидить на яйцях так міцно, що її навіть можна взяти руками. Молодь через 17 день вилуплюється і незабаром залишає гніздо. Самиця їх доглядає і при всякій небезпеці, як, наприклад, узявши ворога, прикидається хворою, заманюючи його від молоді. Іноді забирає молодих межі ноги і піддержуючи своїм довгим дзьобом, перелітає на інші більш безпечні місця. Годуються валюшники черв'яками, комахами та їх гробачками, м'якунами, а також і ягодами: ожина, жостір і т. інше. Відлітає від нас в жовтні і навіть в листопаді. Зимує в Африці.

134. *Gallinago media*. Lath. — Баранчик-лежень. (Дупель).

Баранчик-лежень до нас прилітає на початку квітня. Оселяється по вогких місцях, недалеко від води. Дупелі, подібно валюшникам, не паруються. Умови життя і звички схожі з валюшником, але самиця більш обережна і не підпускає до себе близько ворога. Відлітають у вересні. Зимують у південній Африці.

135. *Gallinago gallinago*, L. — Баранчик-крехтун. М. н.—Бекас.

Бекас — звичайний гніздовий і перелітний птах. Прилітає ранньою весною, в березні. Оселяється по вогких місцях, де багато мохівців; різних трав і т. інше, поблизу річок. Самці з самицями не паруються, але підчас шлюбного періоду самці злітаються на „токування“. Токування проходить таким чином, що самець схвачується з землі і піднімається вгору так високо, що серед дня зникає з очей, а потім з величезною швидкістю падає до землі і знову піднімається вгору. Таке літання провадиться доти, доки не обізветься з трави самиця, коло якої він і сідає. Гніздо будує самиця в болоті, на сухих місцях, куди відкладає до 4-х яєць. Умови життя, годування таке, як і валюшника. Відлітає у вересні — жовтні. Зимує на південних берегах Середземного моря, в Африці, Азії та островах.

136. *Lymnocryptes gallinula*, L. — Баранчик малий. (Гаршнеп).

Спостерігається лише, як двічі перелітний птах.

137. *Limicola platyrhyncha*, T. — Побережник болотяний.

Двічі перелітний птах.

138. *Limonites minuta*, Leis. — Побережник малий.

Спостерігається лише, як перелітний птах.

139. *Pelidna alpina*, L. — Побережник чорногрудий.
Рідкий перелітний птах.

140. *Limosa limosa*, L. — Сукалень великий.
М. в. Грицик.

Звичайний, гніздовий та двічі перелітний птах. Прилітає в квітні м-ці. Оселяється на болотах або луках, що прилягають до річок. Гніздо будує в невисокій траві. Самиця відкладає 4 яєць, що насиджуються на протязі 3-х тижнів обома батьками. В кінці травня молодь лупиться і незабаром покидає гніздо. За приводом батьків залишають болотяні та вогкі місця і переходять на луки і навіть на поля, де молоді і старі поїдають масами різних шкідливих комах, гробачки, черв'яки і т. инше, чому визнаються за корисних птахів. Наколи молодь вже літає, то знову повертаються на береги річок, озер, де вони найбільш спостерігаються населенням. Тут вони, крім згаданої їжі, годуються ще й слимаками, ракоподібними, рибками то що. Відлітають у вересні та жовтні. Зимують на берегах Середземного моря.

141. *Machetes pugnax*, L. — Коловодник-брижач (турухтан).

Звичайний при перелітах і випадковий гніздовий птах. Прилітає у березні. Оселяється в болотяних місцях річок, озер і т. инше. Самці з самицями ніколи не паруються. Підчас кладки яєць до самиці залицяється де-кілька самців, за що межі ними часто повстає бійка. Гніздо самиця будує в траві, вибираючи для нього в болотяній місцевості сухе місце. Відкладає 4 яєць. Молодь виховується лише самицею; годуються комахами, черв'яками, м'якунами і т. инше. В зграї збираються в серпні місяці. Відлітають у вересні, жовтні. Зимують в Африці, долітаючи навіть до миса Доброї Надії.

142. *Tringa hypoleucos*, L. — Коловодник-побережник.

Спостерігається, як перелітний і гніздовий птах. Прилітає в квітні місяці, оселяється по зарослих берегах річок. Гніздо будує під захистом кущів. Самиця відкладає 4 яєчка, що насиджуються обома батьками. Годується так же, як і коловодник брижач. Відлітають у вересні місяці. Зимують в Африці та по берегах Південної Азії.

143. *Tringa ochropus*, L. — Коловодник телегуз.

Спостерігається підчас перелітів, а також, як гніздовий птах. Прилітає в квітні. Оселяється по-над водою: річки, озера, болота. Гніздо будує прямо на землі, або іноді на дереві, в чужих гніздах. Самиця відкладає 4 яєць. Молодь зростає за приводом батьків; годується черв'яками, комахами, слимаками і т. инше. Відлітає у вересні або й в жовтні. Зимує в південній Європі та Північній Африці.

144. *Tringa glareola*, L. — Коловодник малий.

Перелітний і нечисленний гніздовий птах. Прилітає в березні та на початку квітня м-ця. Відлітає у вересні. Умови життя, плодіння та харчування такі, як і в телегуза.

145. *Tringa totanus*, L. — Коловодник звичайний.

Звичайний перелітний та гніздовий птах. Життя, харчування схожі з телегузом.

146. *Numenius arquatus*, L. — Кульон великий або павій (кроншнеп).

Спостерігається, як двічі перелітний і, певно, випадковий гніздовий птах. Переліт їх спостерігається у березні та вересні м-х. Влітку спостерігався на березі річки Ірпеня та її допливах. Гніздо будує в сухому місті болота: на острівку, або під кущем на березі. Самиця відкладає 4 яйця, що насиджуються обома батьками. Молодь виховують обидва батьки. Дорослі і молоді годуються комахами, черв'яками, слимаками і т. інше. Птах дуже обережний, а тому доводиться його рідко бачити, бо весь час ховається в траві. Відлітає у вересні. Зимує в Африці.

РЯД: Журавлі. — Ordo Gruiformes:

РОДИНА: Журавлюваті. — Fam. Gruidae.

До цієї родини належать великі птахи, з довгою шияю та ногами, струнким тілом та ошатним пір'ям.

147. *Megalornis grus*, L. — Журавель звичайний.

Журавлі добре відомі у нас, як двічі перелітні та дуже рідкі гніздові птахи. Прилітають на початку квітня. Оселяються на болотах та в степах, особливо зарослих низькими кущиковими рослинами (горішиння). Гніздо будують на землі, переважно, на цілині. Самиця відкладає 2—3 яєць, що насиджує поперемінно з самцем. Журавлі — птахи парні і паруються один раз на все життя. Живуть у великій згоді. Підчас шлюбного періоду самець „танцює з причудами“, (залицяється до самиці). Молодь виховується обома батьками. Годуються журавлі насінням різних рослин, горохом, квасолею, просто м'якими частинами рослин, комахами, черв'яками, м'якунами, земноводними, повзунами дрібними хребтовими. Журавлі надзвичайно обережні та розумні птахи. В серпні місяці збираються в табуни. В день літають годуватись на болота, луки, а на ніч збираються на відкрите високе місце. Ночують стоячи, заложивши голову під крило і завжди виставляють на віддаленні від табуна „вартових“. Відлітають у вересні. Ті журавлі, що гніздяться на далекій півночі, перелітають у нас і у жовтні. Зимують журавлі в північній Африці, південній Азії та південній Європі. Востанні де-кілька років на Білоцерківщині журавлі зовсім не гніздяться за браком відповідного місця.

148. *Anthropoides virgo* L. — Журавель степовий.

Спостерігається головним чином, як рідкий залітний птах. Оселяється у відкритих місцях степової України. Умови життя і звички схожі з попереднім.

РЯД: Дрохви. — Ordo Otidiformes.

РОДИНА: Дрохвуваті. — Fam. Otididae.

До цієї родини належать найбільші птахи з орнітофауни України. Не так давно — років 40—50 тому назад — представники цієї родини були численні, але розорвання цілинного степу під хлібні культури спричинилося до їх знищення, за відсутністю відповідних місць для гніздування. В сучасний момент у нас залишились представники цієї родини в невеликій кількості.

149. *Otis tarda*, L. — Дрохва. М. н. — Дрохва.

Дрохва належить до перелітних, а також малочисленних осілих птахів Білоцерківщини. Оселяється у нас в озимині, на широких, відкритих степах. В холодні зими відлітає на південь, але в теплі зими 1924-25 року у нас зимували навіть прилітні дрохви. Зимую живуть табунами, але в квітні місяці дрохви паруються, через що буває бійка межі самцями з-за самиць. Попарувавшись, кожна пара відокремлюється для гніздування. Гніздо будується з трави просто на землі, під кущем трави. Самиця відкладає 2—4 яєць, що їх сама насиджує, бо самець після кладки яєць покидає самицю. Через 4 тижні молодь виходить з гнізда і, за доглядом самиці, пасеться на полях, поїдаючи головним чином молоді ростки бур'янів та різні комахи. Дрохви численно нищать прямокрилих комах, коників, дрібних земноводяних, повзунів, мишей і т. инше. За масове знищення шкідників сільського господарства, дрохву необхідно визнати за дуже корисного птаха, що потребує захисту з боку населення і держави. Під осінь дрохви збираються табунами, які поводять себе надзвичайно обережно з людиною і так проводять зиму. В холодну зиму вони перелітають на південь, іноді залітають на Балканський півострів. В зимові часи вони масами спостерігаються на Херсонщині, де їх підчас ожеледи, коли вони обмерзають і не можуть літати, багато нищать.

(В лютому місяці 1926 року на полі, недалеко від Білої-Церкви, здобуто одного екземпляра — самця).

150. *Otis tetrah*, L. — Хохітва. (Стрепет).

Хохітва не що давно була численним птахом на Білоцерківщині, про що свідчать поговірки, а також певне, від їх походить назва села „Хохітва“ Богуславського району, за яким років 70 тому назад починались цілині степи. На початку поточного століття поодинокі екземпляри були здобуті гр. Топольським. В останні роки зовсім не зустрічається.

РЯД: Пастухи. — Ordo Ralliformes

РОДИНА: Пастухуваті. — Fam. Rallidae.

151. *Rallus aquaticus*, L. — Пастух болотяний.

Малочисленний, гніздовий у нас птах. Прилітає в квітні місяці. Оселяється по берегах дуже зарослих річок, озер та болот. Через свою обережність, цей птах цілий день проводить в зарослях і лише у вечері чи ранком виходить на чистий беріг. Вігає він дуже спритно по болоті, по зарослій літаттям воді, в густому очереті і т. инше. Гніздо будує в зарослях. Самиця відкладає 8—16 яєць, що сама насиджує. Молодь годується комахами, черв'яками то що. Дорослі годуються слимаками, водяними комахами і т. инше. Відлітають у вересні м-ці. Зимують у Південній Європі.

152. *Pogona pogona*, L. — Погонич звичайний.

Нечисленний гніздовий птах. За умовами життя і звичками схожий з попереднім. Прилітає в квітні м-ці, а відлітає у вересні — жовтні. Зимує в північній і Центральній Африці та Індії.

153. *Crex crex*, L. — Деркач.

Звичайний у нас гніздовий птах. Прилітає в травні м-ці, але гніздо будує лише тоді, як підросте трава на луках, осокових

болотах і взагалі по різних вогких місцях. В травні місяці самець вшлюбний період викрикує „крек-крек“, чим і виявляється його присутність. Самиця відкладає 5—12 яєць. Молодь годується комахами та їх гробачками, черв'яками і т. інше. Дорослі, окрім комах, поїдають ще павуків і слимаків. Коли траву скопують там, де оселились деркачі, вони переходять в жита, пшениці і тримаються до косовиці, а потім знову повертаються в підрослу траву. Відлітають в вересні місяці. Зимують на півдні Європи та в Африці.

154. *Gallinula chloropus*, L. — Курочка водяна.

Зовнішній вигляд її — зеленувато-темносірий, зверху більш темніший, знизу — світліший. Дзьоб та лоб червоного кольору. На боках і підхвісті маються білі смужки.

Курочка водяна досить звичайний гніздовий птах. Оселяється по зарослих берегах річки Роси, її допливах та луках, з розкиданими по них озерцями.

Перелітає до нас в квітні місяці. Цілі дні проводить в зарослих берегах, відкіль виходить на відкриті місця дуже рідко і то знехотя. Курочка надзвичайно швидко і вміло ховається межі листям, а також і у воді, куди поринає, хватається ногами за водорослі і лише дзьоб висовує межі травою на поверхню води для дихання. Гніздо своє будує на березі в зарослях. Самиця відкладає 6—12 яєць, що їх починає насиджувати спочатку кладки, чому молодь лупиться не зразу вся, а поступово. Самець доглядає тих, що вилупились і вийшли з гнізда, а самиця насиджує останніх. Молодь і дорослі годується водяними комахами, павуками та їх гробачками, м'якунами, водяними рослинами і т. інше. Відлітають у жовтні. Зимують на півдні Європи.

155. *Fulica atra*, L. — Лиска. М. н. — лиска.

Всім відомий у нас птах. Як і курочка, лиска оселяється по зарослих берегах річок та озер. Прилітає в квітні місяці. Гніздо будує над самою водою, або й на воді, прикріплюючи його до очерету. Самиця відкладає 6—15 яєць, що сама насиджує протягом 3-х тижнів. Молодь, ще добре не обсохши, біжить на воду плавати і за приводом обох батьків годується так же, як і дорослі, водяними комахами та павуками, м'якунами, рослинами і т. інше. При небезпеці ховається в траві, або поринає у воду і тримається за траву ногами, висунувши лише дзьоб. Відлітають у вересні—жовтні м-цях. Зимують на півдні Європи.

РЯД: Курочки: — *Ordo Galliformes*

РОДИНА: Куріпкові. — *Fam. Perdidae*.

156. *Lagopus albus*, Gmel. — Біла куріпка.

За відомостями мисливців Білоцерківщини, зустрічається лише, як рідкий залітний зимовий птах. Можливо, що це є альбіноси сірої куріпки.

157. *Coturnix coturnix*, L. — Перепелиця. М. н. — перепілка.

Перепелиця — численний у нас птах, що оселяється на полях і взагалі, на рівних відкритих місцях. Прилітає до нас в кінці квітня місяця. Самці починають викрикувати характерне „ва-ва“, далі кілька раз лунає „під-полоть“ — голос самиці, яку з боєм захоплює найсильніший самець і спаровується з нею. Гніздо будує перепелиця на землі, в ямі, що вистеляє травою та пір'ям. Відкладає

10—20 яєць. Молодь самиця годує спочатку комахами, а потім насінням хлібних рослин та бур'янів, що вони під її доглядом самостійно збирають на другий— третій день появилення на світ. Дорослі годується майже виключно насінням різних рослин. Поїдаючи багато насіння бур'янів, перепелиці цим самим визнаються за корисних птахів. Відлітають перепелиці у вересні місяці. Неохочі до літання, вони завжди летять низько по-над землею, уникаючи води (морін). Тому, коли вони відлітають на зиму в Африку (до миса Доброї Надії, де й зимують), численні їх табуни збираються на краях Європи— (Крим, Апенінський півострів і інші). В цих місцях їх багато нищать мислівці. Підчас переліту через море при вітрах їх багато гине в морях (Чорне, Середземне). Добравшись до материка Африки, вони від перевтоми падають на землю і де-кілька день спочивають, а потім мандрують більше по землі, аніж летять.

158. *Perdix sinerea*, L. — Куріпка. М. н. — куріпка.

Звичайний осілий птах, хоч не дуже численний. Подібно до перепелиці, куріпка оселяється на відкритих полях. Гніздо будує на хлібних полях, прямо на землі. На час гніздування куріпки паруються. Самиця відкладає 10—24 яєць, що сама висиджує, а самець в цей час сторожить і подає сигнали про небезпеку. Молодь, вилупившись, зараз же покидає гніздо і за приводом батьків годується комахами, а з часом— насінням. Дорослі майже виключно годується насінням. Зимую куріпки часто голодають, особливо, коли буває багато снігу. В ці часи, вони відривають сніг і вишукують насіння на землі. В дуже снігові зими залітають в села на токи і годується в скиртах.

РОДИНА: Фазанові. — Fam. Phasianidae.

159. *Phasianus colchicus*, L. — Фазан кавказький.

Родиною фазана є Кавказ. На Білоцерківщині був акліматизований і водився в лісах та парках колишньої поміщиці Браницької. Тепер зовсім знищений. Останні екземпляри знищені в 1920 році.

160. *Gallus bankiva* T. — Банківський півень.

Родиною банківського півня є Індія та Малайські острови. Людина з давніх давен приручила його до себе і звідци вже разом з людиною вони розповсюдились по всій земній кулі. Всі породи наших свійських курей походять від банківських курей, але завдяки штучному доборові, з них витворились такі породи, що майже зовсім не схожі на своїх предків. На Білоцерківщині розводиться декілька порід домашніх курей (в м. Сквирі— „Птахівниче Т-во“ та в м. Богуславі— „Т-во Суспільство“).

РОДИНА: Павлинові. — Fam. Paponidae.

161. *Pavo cristatus domesticus*. — Павлин домашній.

Родиною домашнього павлина є Індія та острів Цейлон. Людина здавна його приручила, бо він був вже відомий Соломонові та Олександрові Македонському. До Європи завезений людиною в прирученому стані. В сучасний момент на Білоцерківщині зустрічається дуже рідко.

РОДИНА: Гиндикові. — Fam. Meleagridae.

162. *Meleagris gallopavo domesticus*. — Гиндик свійський.

Родина свійського гиндика— північна Америка, де й тепер він знаходиться в дикому стані. До Європи завіз в 1880 році Брейнер

(в Австрію) в кількості 6 штук, і вже через 6 років він мав по-над 500 штук, бо кожна самиця відкладає 15—20 яєць. Звідси вони розповсюдились по всій Європі. У нас розводяться в невеликій кількості.

РОДИНА: Чесаркові.—Fam. Numididae.

163. *Numida meleagris domestica*. — Чесарка.

Так, як і попередні свійські птахи, чесарка до нас завезена в прирученому стані. Родиною її являється Африка (Центральна), де вона й тепер зустрічається в дикому стані. На Білоцерківщині розводяться в малій кількості.

Р Я Д: Яструбаки.—Ordo Falconiformes.

До ряду яструбаків належать денні хижі птахи. Очі у них надзвичайно розвинуті, а тому вони бачуть здобич на великому віддаленні (де-кілька верст). Кістяк у них надзвичайно міцний, а тому багато з них забивають свою жертву, ударяючи її своїми грудьми. Здобич свою поїдають цілою, а в разі вона не може пройти цілком в шлунок, вони розривають її на куски. Не перетравлені останки їжі (кістки, зуби, шерсть, пір'я) викидають з шлунка через рот (погадки). Гнізда будують на деревах, скелях і т. інше.

РОДИНА: Орлуваті.—Fam. Aquilidae

Всі орли відносяться до шкідливих птахів, тому що знищують багато корисних тварин і птахів, але де-які з них роди (беркут, орел-могильник, орлан-білохвостий і ін.) потребують охорони з боку людства, бо їх залишилось, порівнюючи з інш. птахами, дуже мало.

164. *Aquila chrysaetos*, L. — Беркут. (Халзан).

Оселяються у величезних острівних лісах та в горах (Скандин., Карпатські, Кримські, Уральські і інші) північної і центральної Європи та Азії. Беркути живуть парами. Гніздо будують на деревах, або недоступних скелях. Самиця відкладає 2—3 яєць, що насиджуються обома батьками. Молодь годується м'ясом забитих тварин. Дорослі—страшні хижакі—годується починаючи від горобця та миші і до телят та кіз включно. В місці, де вони оселились, нищать все живе, чому вони визнаються надзвичайно шкідливими птахами. Молодь, вилетівши з гнізда, розлітається, проводячи життя поодиноким до полові зрілості, що настає приблизно на 10 році життя. За ці десять років вони мандрують по всьому світі, залітаючи і до нас. Отже у нас беркут зустрічається лише, як випадковий залітний птах, порівнюючи, дуже рідко. Один екземпляр здобув ґром. Топольський в 1903 році, але вироблене опудало вже пропало. Живуть беркути по над сто років. Зимую залітають в півд. Азію та Африку.

165. *Aquila heliaca*, Sav. — Орел-могильник. М. н. — орел.

Умови життя, годування та зріст схожі з беркутом, але він не нападає на великих тварин. Зустрічається у нас частіше як залітний птах. В 1923 р. в листопаді був підбитий один екземпляр, що прожив у неволі 3 роки. В 1926 році, весною, з нього зроблено опудало, що знаходиться в природничій лабораторії Б.-Ц. Педтехнікуму. 1927 року 29 травня знайдено гніздо орла-могильника в Томилівському лісі на сосні недалеко від лісової прогалини. В гнізді вже були молоді. Дорослі літали не високо над лісом. Отже орел-могильник на Білоцерківщині є не лише залітний птах, а й рідкий гніздовий.

166. *Aquila maculata*, Gmel. — Підорлик великий,
Досить рідкий гніздовий птах. Прилітає в квітні. Оселяється в невеликих лісах. Гніздо захвачує сніломіць у граків, сірих ворон, або менших від себе хижаків. Самиця відкладає звичайно 2, рідко 1—3 яєць. Молодь годується м'ясом забитих батьками тварин. При відлітанні за їжею, батьки молодих вкривають траву, гілками сосни, то-що. При недостатці їжі годуються жабами і рибою. Відлітає в жовтні. Зимує в Малій Азії.

167. *Aquila pomarina*, Brehm. — Орел-скигляк малий.
Нечисленний гніздовий птах; за умовами життя, плодіння схожий з попереднім.

168. *Hieraëtus pennatus*, Gmelin. — Підорлик-карлик.
Проф. Мензбір визнає цього підорлика за гніздового у нас птаха, однак, про його перебування на Білоцерківщині відомостей немає.

169. *Archibuteo lagopus*, Brünn. — Мишоїд-зимняк.
Спостерігається у нас, як перелітний зимовий птах. Першим помічається в листопаді і коли буває сувора зима, їх буває численно більше, ніж в теплі зими. Гніздиться він на далекій півночі, в тундрах, а на зиму відлітає на південь Європи. В цей час він у нас і спостерігається. Годується головним чином мишами, за що одержав назву, а за їх відсутністю поїдає ще й „пеструшки“, яких багато є в тундрах. Ранньою весною він знову повертається на північ, в місце свого гніздування.

170. *Archibuteo pallidus*, Menz — Мишоїд світлий.
Це типовий птах сибирських тундр, де він гніздиться. На південь Європи залітає лише в зимові часи. За проф. Храчевичем, мишоїд світлий є „досить поширений птах на Поділлі, навіть в південній його частині“ в зимовий час. Треба гадати, що він і в нас мусить бути, як залітний зимовий птах.

171. *Pandion haliaëtus*, L — Скоба.
Спостерігається як двічі перелітний птах. Спостерігалась скоба на р. Росі 7/у—1927 р. Можливо, що вона в нас гніздиться.

172. *Buteo vulpinus*, Licht. — Каня мала.
Рідкий гніздовий та перелітний у нас птах. Годується майже виключно дрібними хребтовими: мишами, кротоми, а тому можна визнати його за корисного птаха. Умови життя схожі з іншими хижами. (Підорлик великий).

173. *Pernis apivorus* L. — Осоїд.
Рідкий гніздовий та двічі перелітний птах. Спостерігався 2/у—27 р. на луці за Томилівським лісом проти села Кожаники та Бирюки.

174. *Milvus milvus* L. — Шуліка руда М. н. — коршун, кобець.
На літу його можна взнати по глибокій вирізці на хвості та білуватих плямах під крилами.
Звичайний гніздовий і часом осілий птах, особливо в степній частині Білоцерківщини. Прилітає ще в березні, відлітає в жовтні—листопаді м-цях. В теплі зими не відлітає зовсім (1925-26 р.). Гніздо

будує в лісі на деревах, а здебільшого користується вже готовими гніздами гайворона, що його оправляє ганчірками, папером і т. інше. Самиця відкладає 2—4 яєць, що сама насиджує. Молодь рудої шуліки, що сидить ще в гнізді, завжди розтягується плазом, з головою пригнутою до дна гнізда. Годуються молоді комахами, кусками м'яса забитих тварин і т. інше. Дорослі годуються мишами, хом'яками, пташками, жабами то-що, а також і рибою. Птах почасти корисний. Літає шуліка руда дуже високо (по за вистрілом рушниць) і до людини ставиться дуже обережно.

174. *Milvus korschun*, Gm.—Шуліка чорна. М. н.—коршун. Кобець.

Численний гніздовий птах. Як і руда шуліка, прилітає рано—в березні місяці. Оселяється на краях лісу і особливо улюбленим місцем вибирає близьке сусідство коло колоній сірої чаплі, від якої він користується харчами. В околицях Білої-Церкви гніздо чорної шуліки можна знайти в дачі „Товста“, біля колоній сірої чаплі. Годуються чорні шуліки головним чином—стервом, що є найулюблена їх їжа. Тому вони користуються останками їжі в сірої чаплі, а іноді й просто однімають у неї. Крім того, чорна шуліка, як і руда, живиться дрібними хребтовими тваринами. В останньому умови життя, звичай схожі з шулікою рудою. Відлітає в листопаді місяці. Зимує в Африці. Через те, що шуліка чорна поїдає багато шкідливих тварин та стерво, що завжди є джерелом розповсюдження хвороб, її визнають за корисного птаха, не дивлячись навіть на те, що вона іноді на очах людини, хватає дрібні свійські птахи—каченята, курчата то-що.

175. *Circus aeruginosus*, L.—Лунь очеретяний.

Звичайний гніздовий птах. Прилітає в березні місяці. Оселяється по болотах, річках, озерах, порослих очеретом, рогазою і іншими рослинами. Гніздо будує з сухої трави прямо на землі, або на бугорках чи пеньку, межі береговими травами. Самиця відкладає 3—4 яєць, що сама насиджує, тоді, як самець її оберігає. Молодь годують обидва батьки кусками м'яса забитих, переважно молодих водяних, птахів: качок, гусей, кульонів, водяних курочок і т. інше. Дорослі птахи годуються ранньою весною, до гніздування пташок, стервом та дрібними хребтовими, але під час гніздування птахів вони годуються виключно яйцями, молодими і дорослими птахами, що їх численно знищують. Під осінь лунь очеретяний, хоч і літає на поле, але мало нищить мишей і інших дрібних шкідливих хребтових, годуючись все ж таки птахами, під час дуже корисними, через що його можна визнати, за найшкідливішого птаха. На зиму відлітає в південну Європу.

176. *Circus cyaneus*, L.—Лунь польовий.

Малочисленний у нас гніздовий і перелітний птах. Прилітає в березні, або на початку квітня м-ця (1927 р. 19/III). Оселяється на краях лісів по зрубках, недалеко від полів. Самиця відкладає 3—4 яєць, що сама насиджує, а самець в цей час її годує. Молодь і дорослі годуються дрібними пташками та ссавцями: мишами, ховрашками і т. інше. Під час виводки молодих, лунь нищить багато яєць та молодих пташок, але в часи косовиці годується майже виключно мишами, чим приносить не малу користь. Отже, його можна визнати корисним птахом лише в-осени. Відлітає у вересні. Зимує в Африці.

177. *Circus macrurus*, Gm. — Лунь степовий.

Теж малочисленний у нас птах. Умови життя схожі з попередніми. Як і всіх лунів, його не можна визнати за корисного птаха. Зимувє в Африці та Індії.

178. *Circus pygargus*, L. — Лунь лучний.

Звичайний перелітний та гніздовий птах. Оселяється по берегах річки Роси, вкритих лісом. Умови життя схожі з попередніми. Зимувє на півдні Європи: в Італії, Греції і т. инше.

179. *Accipiter nisus*, L. — Яструб-горобятник.

Дорослі птахи зверху блакитно-сірі, знизу білі, з бурими, або червонуватими зогнутими смужками, що в старішого птаха бувають більш інтенсивно забарвлені.

Яструб—звичайний гніздовий і часом осілий птах. Прилітає в березні. Оселяється на краю ліса і взагалі в тих місцях, де багато пташок. Гніздо будує на дереві, в добре закритому місці. Самиця відкладає 4—6 яєць, що насиджує, а самець в цей час її годує. Молодь і дорослі годуються майже виключно дрібними пташками, яких вони ловлять літаючи і з таким запалом, що часто залітають в хату, під ноги людині, коли переслідують свою жертву. Полює за пташками при всякій нагоді, навіть зовсім неголодний, а тому його в де-яких країнах (Персія, Кавказ) приручають і вживають для полювання за птахами (перепілка, куріпка) особливо під час їх переліту. Через те, що він численно нищить дрібні корисні птахи (синиці, підкоришники), його визнають за найбільш шкідливого птаха, а тому й з ним потрібно боротися. В-осени частина їх відлітає на південь Європи, або в північну Африку. Частина підчас теплої зими залишається у нас круглий рік.

180. *Astur palumbarius* L. — Яструб-голубятник.

Розміром яструб-голубятник в два рази більший за яструба-горобятника. Зовнішнім забарвленням, способами харчування й умовами життя схожий з попереднім, але різниться ще більшою ненажерливістю і нападає на великі птахи — качки, кури, гуси і, навіть на дрохви. Як і попередній, яструб-голубятник визнається за найбільш шкідливого птаха, з яким потрібно боротися.

181. *Gyps fulvus*, Nablizl. — Грип білоголовий.

За даними проф. Артоболевського, цей грип здобутий в травні 1924 року, в колишньому Сосницькому повіті на Чернигівщині. За Кеслером, він є рідкостний залітний птах на Київщині, Волині, Катеринославщині та Харківщині, а тому треба гадати, що він у нас є лише рідкий залітний птах. Відомостей про нього немає.

РОДИНА: Соколуваті. — Fam. Falconidae.

182. *Falco peregrinus*, Tunstall — Сапсан.

Найбільший хижак, що вперше спостерігався 22-го листопада 1927 р. на дзвіниці в м. Білій-Церкві. Одного екземпляра (самця) здобув ст. Санько 10/хп—1927 р. Літом на Б-ні ніколи не спостерігався. Очевидно, він у нас рідкий залітний зимовий птах.

183. *Falco cherrug*, Gray. — Сокіл-балабан.

За Шерламаном, цей сокіл спостерігається у нас, як дуже рідкий залітний і випадково гніздовий птах. Відомостей про його перебування у нас немає.

184. *Falco subbuteo*, L. — Підсоколик-білозір. (Чеглок). М. н. кобець.

Малочисленний гніздовий птах, що спостерігається й на перелітах. Прилітає у березні місяці. Оселяється на краях лісів і взагалі там, де багато дрібних пташок. Підсоколик гніздо здебільшого відшукує готове (грака, галки, ворони), що оправляє його м'якою травою. Пір'ям то що. Самиця в травні місяці відкладає 4—5 яєць, які насиджує, а самець в цей час її годує. Молодь годується спочатку комахами, а потім дрібними пташками. Літає він надзвичайно швидко і часто полює за ластівками, особливо береговими. Через свою хижацьку вдачу, підсоколик визнається шкідливим птахом. Відлітає у вересні місяці. Зимує в Африці та Індії.

185. *Falco tinnunculus*, L. — Боривітер звичайний.

Звичайний гніздовий птах. Прилітає у березні місяці. Оселяється недалеко від води, в гаях з осики, вільхи і т. інше. Гніздо відшукує чуже, або й сам будує. Самиця відкладає 4—7 яєць. Молодь годується комахами (коніки, кузка) та дрібними гризунами (миші і т. інш.). Дорослі теж, окрім згаданої їжі, годуються ще й дрібними птахами, але нищать їх дуже мало, чому їх можна визнати за почасти корисних птахів. Мишей відшукує боривітер так: пролетівши де-кілька сажнів, спиняється в повітрі на одному місці і трипоче крильцями, далі, забачивши здобич, він раптом кидається до землі, схвачує її пазурями, а потім, відлітвши на де яке віддалення, сідає й з'їдає. Відлітає в жовтні та на початку листопада місяця. Зимує на півдні Європи та в північній Африці.

186. *Falco naumanni*, Fleisch. — Боривітер степовий.

Звичайний гніздовий і перелітний птах. Умови життя, плідність й годування, як і в попереднього. Птах почасти корисний.

187. *Falco vespertinus*, L. — Кібчик М. н. — кібець, кобець.

Зовнішнім виглядом його легко впізнати: зверху попелясто-сірий, знизу рижо-червоне пір'я на голітках (червоні штани). Звичайний гніздовий і перелітний птах. Прилітає досить рано. (1927 року—16/III). Оселяється подібно боривітрові в гаях та на краях лісів. Гніздо здебільшого віднімає у грака, оправляє м'якою травою. Пір'ям то-що. Самиця відкладає 4—6 яєць, які сама насиджує. Молодь і дорослі годуються переважно комахами: зеленими коніками, жуками, кузкою, метеликами, а також мишами, ящірками, чому й визнаються за корисних птахів. Дрібними пташками годуються лише випадково. Відлітає у вересні—жовтні. Зимує в Африці та південно-західній Азії.

РЯД: Гуси—Ordo Anseriformes.

РОДИНА: Гуси—Fam. Anseridae.

До цієї родини належать птахи, що родом свої їжі та умовами життя не можуть визначатись за корисних птахів для сільського та лісового господарства, але їх численне розмноження, як „м'ясних“ птахів, потребує щоб людина створила для них сприятливі умови до розмноження.

188. *Anser anser*, L.—Гуска сіра.

Гуска сіра спостерігається численно, як двічі перелітний птах. (березень та жовтень) Сіра гуска є вихідна форма звичайної нашої свійської гуски, що людина її вже давно приручила, як „мясного птаха“. Не що давно сіра гуска визначалась за гніздового в нас птаха, але вже де-кілька років вона зустрічається лише, як випадковий гніздовий птах. Зимує на побережжі Середземного моря.

189. *Anser fabalis*, Lath.—Гуменник.

Спостерігається лише, як двічі перелітний птах (березень та жовтень).

190. *Anser albifrons*, Scop.—Гусарка білолоба.

Зустрічається як перелітний птах.

191. *Cygnus cygnus*, L.—Лебідь скрипун.¹

Один екземпляр лебедя-скрипуна здобув в жовтні м-ці 1926 року на ставку „Роська“ недалеко м. Тетієва гр. Григорович. Опудало лебедя переховується у нього. Спостерігається лише як перелітний птах дуже рідко.

РОДИНА: Качкуваті—Fam. Anatidae.

192. *Anas platyrhynchos*, L.—Крижень. М. н.—качка дика.

Крижні—численні гніздові та перелітні птахи. Оселяються по болотах, озерах та порослих берегах річки Роси. Як тільки крижні прилетіли, то зразу ж починають паруватись, а молоді, що ще не дозріли (однолітки) збираються в табуні і так проводять час аж до самої осені. Самця будує гніздо на сухому місці, потайці від самця, бо коли він найде гніздо, то звичайно руйнує і розбиває яйця. В гніздо самця відкладає 8—18 яєць, що сама їх насиджує. Коли самець знаходить самцю вже на насиджених яйцях, то гнізда не руйнує. Молодь за приводом матери з першого дня появи на світ плаває на воді й годується комахами, п'явками і т. інше. Дорослі годуються зерном, корінням та листями, різними тваринами: ракоподібними, земноводними, повзунами і навіть рибою. Старі і молоді добре ховаються від ворогів в воді, висунувши на поверхню лише один дзьоб. В осені крижні збираються у великі зграї і в вересні—листопаді відлітають на південь. Зимують по озерах південної Європи (Балкани, Апеннини, Піренейський півостров).

193. *Anas strepera*, L.—Нерезень.

Зустрічається як рідкий перелітний птах.

194. *Anas penelope*, L.—Свищ.

Рідкий перелітний птах.

195. *Anas acuta*, L.—Шилохвістка.

Свою назву одержала із-за хвоста своєрідної форми, що в ньому дві середні рульові пір'яні дуже довгі, чорного кольору.

Шилохвістка звичайна на перелітах. Перелітає весною дуже рано. (В 1927 році 7/III). Окрім перелітів шилохвістка у нас, напевно, випадково гніздиться, бо спостерігалась одна пара 7 травня 1927 р., на озерах, недалеко від села Пологів (по другий бік залізниці). Зважаючи на те, що цей птах оселяється на відкритих болотяних місцях, порослих лише травою та очеретом, згадані озера є най-

більш улюблена місцевість шолохвістки. Гніздо все ж таки знайти не вдалось, а тому характер перебування їх на Білоцерківщині, літом 1927 року, не з'ясований.

196. *Spatula clypeata*, L. — Широконоска.

Спостерігається як двічі перелітний та випадково гніздовий птах. Життя й звички схожі з крижнем.

197. *Anas querquedula*, L. — Чирка більша.

Звичайний перелітний та гніздовий птах. Зростом значно менший від крижня. Гніздиться, окрім порослих берегів та болот, ще й на луках і навіть в озимині. Годується й умови життя схожі з крижнем.

198. *Anas crecca*, L. — Чирка менша.

Також зустрічається при перелітах та гніздуванні, як і чирка більша. Умови життя схожі з крижнем.

199. *Nyroca ferina*, L. — Чернь червоноголова.

200. *Netta rufina*, Pall. — Чернь червононоса.

201. *Nyroca marila*, L. — Чернь морська.

202. *Nyroca fuligula*, L. — Чернь чубата.

203. *Nyroca nyroca*, Guld. — Чернь зірката.

204. *Fuligula clangula*, L. — Гоголь.

Всі зазначені птахи з родини качкуватих спостерігаються у нас лише як перелітні птахи. Про гніздування їх у нас зовсім не досліджено.

Птахи з родини качкуватих, що в нас спостерігаються лише як перелітні, гніздяться на далекій півночі Європи та Азії по берегах Північного Льодового океану, на островах, по тундрах, річках, звідки на зиму перелітають в середню та південну Європу. Отже, ті птахи з качкуватих, що відлітають на зиму на берега Середземного моря та Атлантичного океану, спостерігаються в нас на перелітах тому, що шлях їх лежить як раз через нашу місцевість.

205. *Mergus serrator*, L. — Крех середній.

Крах середній гніздиться по берегах Північно-Льодового океану, Балтійського моря та річок, що в них вливаються, залітаючи на південь до 50° північ. ширини.

Зимує недалеко міста гніздування: береги Скандинавського пів./острова, Британські острови, а також залітає на Чорне та Каспійське моря. На Білоцерківщині зустрічається лише як рідкий перелітний птах.

Один екземпляр (молодий самець) зловив 9-го жовтня 1927 р. гром. Чекмак Д. Т. на ставку коло с. Парипси, Попелянського району.

РЯД: Чаплі.— Ordo Ardeiformes.

РОДИНА: Чаплюваті.— Fam. Ardeidae.

206. *Ardea cinerea*, L.— Чапля сіра. М. н.— Чапля.

Чапля сіра — добре відомий, численний гніздовий і перелітний птах. Прилітає до нас на початку квітня. Оселяється переважно колоніями в лісах, недалеко від води. (Велика колонія сірих чапель знаходиться в дачі „Товста“ в околиці Білої-Церкви). Гніздо будує на високих деревах, з грубих гілок. Самиця відкладає 3—5 яєць, що сама насиджує протягом 3-х тижнів. Молодь починає літати лише через 4 тижні. Годуються чаплі дрібною рибою, земноводними, повзунами, м'якунами, шкідливими дрібними ссавцями та комахами, чому їх можна визнати за корисних птахів. Своєю вдачею чаплі дуже обережні птахи, не лише до людини, а навіть і до хижих птахів. Зачувши хижака, або забачивши, вони повертають свій гострий і міцний дзьоб прямо вгору проти ворога, як спис. Часто чаплі нападають на дрібніших від себе птахів, що їх забивають на смерть і поїдають. Відлітають від нас у вересні місяці. Зимують в Південній Європі та в Африці.

207. *Ardea purpurea*, L.— Чапля руда.

Чапля руда — рідкий гніздовий і звичайний на перелітах птах. Прилітає на початку квітня. Гніздо будує на болотах, порослих високою травою, очеретом і т. інше. Тут же, на зарослях, проводить більшу частину свого життя, полюючи за здобиччю. Іноді гніздо будує й на дереві. Жива руда чапля переважно парами, або невеличкими колоніями. Плодиться й годується так, як і сіра чапля. Відлітає в жовтні. Зимує в Африці.

208. *Egretta alba*, L.— Чепура біла велика.

Зустрічається лише, як рідкий залітний птах.

209. *Botaurus stellaris*, L.— Бугай.

Досить звичайний гніздовий птах. Прилітає до нас в квітні місяці. Оселяється на болотах та берегах річок, густо вкритих осокою, очеретом та іншими травами. В таких порослих та сирих місцях він провадить ціле літо і дуже неохоче сідає на дерево і то завше ховається межі його гілками. Вдень бугай ховається, а вночі виходить полювати, чому й належить до нічних птахів. Гніздо будує на купі старого очерету, або горбку. Самиця відкладає 3—5 яєць, що сама насиджує. Підчас шлюбного періоду самець надзвичайно голосно викрикує „ю-прумб“, за що його й прозвано бугай, бо викрик його схожий з криком бугая. Молодь годується черв'яками, п'явками, ксмахами, пуголовками, а з часом і жабами, рибами, мишами і навіть дрібними пташками. Поводить себе бугай дуже обережно: забачивши ворога здалека, бугай присідає в траві чи очереті, витягає шию і дзьоб вгору так, що помітити його надзвичайно трудно, особливо в очереті, тому що п'р'я його забарвлене в колір сухого очерету (захисне забарвлення). Відлітає в вересні. Зимує на Європейських та Африканських берегах Середземного моря.

210. *Ixobrychus minutus*, L.— Бугайчик.

Ростом бугайчик менший від бугая. Умови життя та звички схожі з попереднім. Різниця полягає лише в тому, що бугайчик

годується у великій кількості дрібними пташками та їх яєчками, а тому шкідливіший від бугая. Крик схожий з бугайовим, але слабший. Зимує в Африці.

РОДИНА: Черногузуваті. (Лелекуваті). Fam. Ciconiidae.

211. *Ciconia alba*, Bris. — Черногуз. (Лелека). М. н. — бусел, лелека.

Численний гніздовий птах. Прилітає до нас на початку квітня місяця. Оселяється на будівлях людини з солом'яним дахом. Гніздо будує з грубих гілок, а в середині вимощує клоччям, ганчірками то-що. Самиця відкладає 3—5 яєць, що насиджує сама на протязі 4-х тижнів. Молодь годують обидва батьки, які приносять їжу вже добре розмочену в волі й викидають на край гнізда, а молодь поїдає. Годуються комахами, черв'яками, п'явками, жабами, гадюками, вужами, дрібними шкідниками і навіть (в малій кількості) дрібними пташками. Гадюк та вужів черногуз поїдає навіть ще живими: ударивши вужа дзьобом по голові і спині, він не чекає поки вуж перестане ворухтись, а ковтає. Неперетравлені останки їжі він викидає назад (погадка).

Черногуз життя провадить одноманітно. Ранком він літає на болото, беріг річки і відшукує їжу. Опівдні він спочиває, або немов би проробляє моціон—літає. Вечером знову відшукує їжу. Ночувати прилітає до гнізда. Молодь починає літати в липні місяці; в цей же час вони збираються у великі табуни і готуються до відлітання. Табунами вони полюють на прямокрилих комах (коників): вистроївшись в шеренги і проходячи полем, схвачують попереду коників, що скачуть. За де-кілька тижнів такого полювання вони гарно відгодовуються і в кінці серпня відлітають на південь. Зимують в Африці та Палестині. Птах корисний.

212. *Ciconia nigra*, Bechst. — Бусел чорний.

Бусел чорний у нас надзвичайно рідкий птах. Умовами життя він схожий з черногузом, але рішуче уникає людини та її оселі. Улюбленим місцем свого перебування бусел обирає найглухіші місця вогких лісів, болота і т. інше. Гніздо будує на дереві. В 1926 році 28-го серпня на болоті Томилівського ліса здобув гром. Олексій В. одного екземпляра молодого бусла, опудало якого перебуває в Білоцерківському Педтехнікумі. Треба гадати, що в цьому лісі минулого року була виводка чорних буслів, хоч гніздо не знайдено. Зимує в Африці та південній Азії.

РЯД: Кажари. — Ordo Colymbiformes

РОДИНА: Кажаруваті. — Fam. Colymbidae.

213. *Colymbus arcticus*, L. — Кажара чорношия. М. н. Норець, гагара.

Численний перелітний в-осени' птах. Гніздиться по всьому побережжі Північного Льодового океану, від Скандинавії до Камчатки. На зиму відлітає на південь Європи: Чорне море, Середземне море. У нас спостерігається на перелітах в другій половині вересня та в жовтні місяці. Весною, як перелітного птаха, майже ніхто не спостерігає, тому доводиться припустити, що шлях весняного

переліту кажара черношия обирає другий. В Білоцерківському Педтехнікумі мається 1 опудало. Один екземпляр чорної кажари спостерігав на р. Росі 26—30 червня та 2—3 липня. За відомостями мисливця Кириленка, чорна кажара минулого 1926 року гніздилась на березі р. Росі в „Кошику“, де він спостерігав молодих; тепер же ніби-то є до 5 дорослих, що гніздилися й в цьому році. Переведені спостереження в згаданих місцях не підтвердили повідомлення, а тому характер перебування чорної кажари у нас літом 1927 року не з'ясований.

214. *Columbus stellatus*, Gm. — Кажара червоношия.
Дуже рідкосний перелітний птах.

РОДИНА: Пірникозуваті. — Fam. Podicipidae.

До цієї родини належать птахи, що майже все своє життя проводять на воді і лише при великій небезпеці перелітають з одного місця на друге. Гнізда недбало збудовані на воді з очерету, трави, плавають і в них завжди вода, а незграбно складений очерет та трава лише не дають випасти яйцям у воду. Відкладає самиця в таке „гніздо“ 3—6 яєць і у воді їх насиджує. Коли вона виходить з гнізда годуватись, то укриває його водорослями, листям то що. Молодь починає плавати в день появи на світ. Самиця охороняє дітей і в часи великої небезпеки забирає їх на спину, для чого підринає під них, і так перелітає в більш безпечне місце; звичайно-ж вона ховається від ворогів, поринаючи: проринувши порядний простір, вона виринає або залишається під водою, вхопившись ногами за водорослі і висунувши з води лише дзьоб межі травою для дихання.

215. *Podiceps cristatus*, L. — Пірникоза велика.
М. н. — норець.

Прилітає пірникоза в квітні місяці. Оселяється по берегах річки Росі, її допливах та озерах, порослих очеретом і осокою. В травні або на початку червня відкладає яйця. Молодь з першого дня появи на світ слідкує за самицею. Годується різними водяними комахами, м'якунами, тванню, а дорослі, крім цього, поїдають багато риби. Поводить себе дуже обережно, тому її трудно здібати, а також знайти гніздо і особливо молодих, що вона надзвичайно гарно заховує. У вересні відлітає на південь. Зимує по берегах Середземного моря, а також в Африці та південній Азії.

216. *Podiceps nigricollis*, Brehm. — Пірникоза чорношия.
М. н. — норець.

Гніздиться навіть і в малих озерах, щоби було тільки трохи чистої води та очерет, осока і т. інше. В останньому схожа з попередньою.

217. *Podiceps griseigena*, Bodd. — Пірникоза сірошока.
М. н. — норець.

Рідкий перелітний та иноді гніздовий птах. Умовами життя пірникоза сірошока схожа з пірникозою великою.

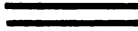
218. *Podiceps auritus*, L. — Пірникоза рогата. М. н.—
норець.

219. *Podiceps ruficollis*, Pall. — Пірникоза мала.
М. н.—норець, пірникоза.

Обидва ці птахи спостерігаються, як рідкі перелітні і випад-
кові гніздові. Умови життя схожі з такими, в яких живе пірни-
коза велика *).

**Природнича лабораторія
Б.-Ц. Педтехнікуму.**

Грудень 1927 р.



*) Підчас складання цієї статті передбачалося, що в ній будуть вміщені малюнки, на окремих аркушах та в тексті, тих птахів, що корисні для сільського та лісового господарств (підкоришник, смовзник, шпак і інші), цікаві з боку їх біології та популярні серед населення (зозуля, соловей і інші), а також і найбільш шкідливі (ястреби, луні то-що).

З цих причин в тексті поданий опис птахів з їх забарвленням. Але дорожня друку і особливо фото-цинко-графічних виробів, не дозволила Т-ву здійснити свою мету, за браком коштів, а тому список птахів подається без жодного малюнку.

Показчик українських назов.

	Стор.		Стор.
Аньчук	20	Грип білоголовий	50
Банківський півень	46	Гуменник	52
Баранчик—крехтун	41	Гусарка білолоба	52
Баранчик—лежень	41	Гуска сіра	52
Баранчик—малий	41	Гава сіра	6
Бджолоїдка	31	Гава	6
Бекас	41	Деркач	44
Берестянка	17	Дрізд	20
Беркут	47	Дрізд—омелюх	19
Білокрилець	27	Дрізд співучий	19
Блакисиниця	10	Дрізд чорний	20
Боривітер звичайний	51	Дрізд чикотень	20
Боривітер степовий	51	Дрімлюга	34
Бугай	54	Дрохва	44
Бугайчик	54	Дубонос	29
Бусел чорний	55	Дупель	41
Вальдшнеп	41	Дятель	35
Валюшник	41	Дятлик	22
Вівсянка жовтобрюшка	26	Дятель білокрилий	35
Вівсянка садова	26	Дятель звичайний	35
Вівсянка очеретяна	26	Дятель зелений	36
Вівчарик жовтобровик	17	Дятель малий	35
Вівчарик весняний	17	Дятель середній	35
Вівчарик ковалик	17	Дятель чорний	36
Вільшанка	22	Жайворінок	24
Вовчок	23	Жайворінок степовий	25
Волове око	19	Жайворінок лісовий	25
Волосянка	15,28	Жайворінок білокрилий	25
Вóрон	5	Жайворінок польовий	24
Ворона	6	Живчик	29
Ворона сіра	6	Жовна зелена	36
Ворона сива	6	Жовна сивоголова	36
Ворона чорна	6	Жовна чорна	36
Вивільга	13	Жовтобрюшка	15
Гагара	55	Жулан	12
Галка	7	Журавель звичайний	43
Гайворон	6	Журавель степовий	43
Гаршнеп	41	Зеленик	27
Гоголь	53	Зозуля звичайна	36
Голуб лісовий	38	Золотомушка жовточуба	11
Голуб—синяк	38	Золотомушка червоначуба	11
Голуб свійський	38	Зимородок	30
Голуб сизий	38	Зяблик	27
Горобець хатній	28	Іволга	13
Горобець польовий	29	Ивон	13
Горлиця	38	Кажара чорношия	55
Горихвістка садова	22	Кажара червоношия	56
Гиндик свійський	46	Каня мала	48
Грицько	13	Качка дика	52
Грицик	42,15	Кедрівка	8

	Стор.		Стор.
Кібець	51	Мишоїд світлий	48
Кібчик	51	Москалик	29
Кобець	49,48	Мухоловка білошия	14
Козодой	34	Мухоловка мала	14
Коноплянка	28	Мухоловка сіра	13
Корольок	11	Мухоловка строката	13
Корчак	29	Черезень	52
Коршун	48,40	Норець (нирець)	55
Коловодник—брижач	42	Одуд (одуд)	31
Коловодник—побережник	42	Омелюх	14
Коловодник малий	42	Олив'яне око	30
Коловодник—телегуз	42	Ополоник	10
Коловодник звичайний	42	Орел	47
Костогриз	29	Орел—могильник	47
Красиворон	30	Орел—скигляк	48
Крех середній	53	Осоїд	48
Кроншнеп	43	Очеретянка	17
Кропив'янка	19	Очеретянка болотяна	18
Кропив'янка довгохвоста	17	Очеретянка водяна	18
Кропив'янка моторна	16	Очеретянка мала	18
Кропив'янка садова	16	Очеретянка звичайна	18
Кропив'янка сіра	16	Очеретянка велика	17
Кропив'янка рябогруда	16	Очеретянка соловейкова	18
Кропив'янка чорноголова	17	Павій	43
Крук	5	Павлин домашній	46
Крутиголовка	36	Панська ворона	7
Крижень	52	Пастух болотяний	44
Крячок білокрилий	39	Пастушок	15
Крячок річковий	40	Перепілка	45
Крячок чорний	39	Перепелиця	45
Крячок малий	40	Пікавка лісова	16
Кулик—сорока	40	Пікавка польова	15
Кульон великий	43	Підкоршник звичайний	23
Куріпка	16	Пічкур	24
Куріпка біла	45	Піщуха	23
Курочка водяна	45	Підорлик великий	48
Ластівка берегова	24	Підорлик карлик	48
Ластівка міська	24	Підсоколик—білозір	51
Ластівка сільська	23	Пісочник малий	40
Лебідь скрипун	52	Пірникоза велика	56
Лебека	55	Пірникоза рогата	57
Лежень	34	Пірникоза сірошока	56
Лиска	45	Пірникоза чорношия	56
Лунь лучний	50	Пірникоза мала	57
Лунь очеретяний	49	Плиска біла	15
Лунь польовий	49	Плиска—жовтобрюшка	15
Лунь степовий	50	Побережник болотяний	41
Мартин звичайний	39	Побережник малий	41
Мартин малий	39	Побережник чорногрудий	42
Мартин сивий	39	Погонич звичайний	44
Мартин чорнокрилий	39	Подорожник сніговий	25
Мишоїд зимняк	48	Подорожник лапланський	26

	Стор.		Стор.
Посмітюха	25	Синьошийка червонопляма	21
Посмітюшка	25	Сипуха	32
Припутень	38	Сич хатній	32
Просянка	26	Сивка морська	40
Пугач	32,33	Сукалень великий	42
Пухляк брунатний	10	Тинівка	18
Ракша	30	Травянка лучна	20
Реміз	11	Травянка чорноголова	21
Рибалка	39	Турухтан	42
Рибалочка	30	Тявол	13
Саджа	39	Фазан кавказький	46
Сапсан	50	Філін	33
Свистун	22	Хохітва	44
Свищ	52	Царик	28
Свірістель	14	Царьок	30
Сійка	8	Чайка	40
Серпокрилець	34	Чапля сіра	54
Скиглик	40	Чапля руда	54
Скоба	48	Чеглок	51
Слуква	41	Чепура біла велика	54
Смовзик	22	Чернь чубата	53
Снігур	29	Чернь зірката	53
Соворакша	20	Чернь морська	53
Сова болотяна	33	Чернь червоноголова	53
Сова вухата	33	Чернь червононоса	53
Сова руда	32	Чесарка	47
Сова сіра	32	Чечітка звичайна	28
Сойка	8	Чиж (чижик)	28
Сокіл—балабан	50	Чикалка	20
Соловейко	21	Чирка більша	53
Соловейко східній	21	Чирка менша	53
Соловейко західній	21	Чорногуз	55
Сорока	8	Шилохвістка	52
Сорокопуд	12	Широконоска	53
Сорокопуд сірий	12	Шишкар ялиновий	30
Сорокопуд чорнолобий	12	Шпак звичайний	9
Сорокопуд терневий	12	Шуліка руда	48
Сорокопуд червоноголовий	13	Шуліка чорна	49
Сплюшка	33	Щеврик лісовий	16
Стриж	34	Щеврик лучний	16
Стрепет	44	Щеврик польовий	15
Синиця (синичка)	10	Щеврик червоногрудий	16
Синиця блакитниця	10	Щаглик	28
Синиця велика	10	Щурик	24
Синиця вусата	11	Щурка	31
Синиця довгохвоста	10	Юв-юла	13
Синиця чубата	10	Юрок	27
Синиця чорна	10	Яструб голубятник	50
Сиворакша	30	Яструб горобятник	50

Покажчик латинських назов.

	Стор.		Стор.
<i>Accentor modularis</i> L.	18	<i>Circus macrurus</i> , Gmel.	50
<i>Accipiter nisus</i> L.	50	<i>Circus pygargus</i> , L.	50
<i>Acrocephalus aquaticus</i> Tem.	18	<i>Coccothraustes vulgaris</i> , Pal.	29
<i>Acrocephalus palustris</i> Bechst.	18	<i>Columba livia</i> , Briss.	38
<i>Acrocephalus phragmitis</i> Bechst.	18	<i>Columba livia domestica</i> , Bohd.	38
<i>Acrocephalus streperus</i> Vieil.	18	<i>Columba oenas</i> , L.	38
<i>Acrocephalus turdoides</i> Cab.	17	<i>Columba palumbus</i> , L.	38
<i>Aegialites dubius curonicus</i> Gml.	40	<i>Colymbus arcticus</i> , L.	55
<i>Aegithalus pendulinus</i> L.	11	<i>Colymbus stellatus</i> , Gml.	56
<i>Acredula caudata</i> Loch.	10	<i>Coracias garrula</i> , L.	30
<i>Alauda arvensis</i> L.	24	<i>Corvus corax</i> , L.	5
<i>Alauda arborea</i> L.	25	<i>Corvus cornix</i> , L.	6
<i>Alauda cristata</i> L.	25	<i>Corvus corone</i> , L.	6
<i>Alcedo ispida</i> L.	30	<i>Corvus frugilegus</i> , L.	6
<i>Ampelis garrulus</i> L.	14	<i>Coturnix coturnix</i> , L.	45
<i>Anas acuta</i> L.	52	<i>Crex crex</i> , L.	44
<i>Anas crecca</i> L.	53	<i>Cuculus canorus</i> , L.	36
<i>Anas penelope</i> L.	52	<i>Cyanecula suecica</i> , L.	21
<i>Anas platyrhyncha</i> L.	52	<i>Cygnus cygnus</i> , L.	52
<i>Anas strepera</i> L.	52	<i>Cypselus apus</i> , L.	34
<i>Anas querquedula</i> L.	53	<i>Dendrocopus major</i> , Koch.	35
<i>Anser anser</i> L.	52	<i>Dendrocopus medius</i> , Koch.	35
<i>Anser albifrons</i> Scop.	52	<i>Dendrocopus minor</i> , Koch.	35
<i>Anser fabalis</i> Sath.	52	<i>Dendrocopus leuconotus</i> , Koch.	35
<i>Anthus campestris</i> L.	15	<i>Dryocopus martius</i> , L.	36
<i>Anthus cervinus</i> Pal.	16	<i>Egretta alba</i> , L.	54
<i>Anthus pratensis</i> L.	16	<i>Emberiza citrinella</i> , L.	26
<i>Anthus trivialis</i> L.	16	<i>Emberiza hortulana</i> , Briss.	26
<i>Anthropoides virgo</i> L.	43	<i>Emberiza milliarum</i> , L.	26
<i>Aquila chrysaetos</i> L.	47	<i>Emberiza schoeniclus</i> , L.	26
<i>Aquila heliaca</i> Sav.	47	<i>Erithacus rubecula</i> , L.	22
<i>Aquila maculata</i> Gml.	48	<i>Falco cherrug</i> , Cray.	50
<i>Aquila pomarina</i> Brhena	48	<i>Falco Naumani</i> Fleisch.	51
<i>Archibuteo lagopus</i> Brün.	48	<i>Falco peregrinus</i> , Tun.	50
<i>Archibuteo pallidus</i> Menzl.	48	<i>Falco subbuteo</i> , L.	51
<i>Ardea cinerea</i> L.	54	<i>Falco tinnunculus</i> , L.	51
<i>Ardea purpurea</i> L.	54	<i>Falco vespertinus</i> , L.	51
<i>Asio flammeus</i> Pont.	33	<i>Fringilla cannabina</i> , L.	28
<i>Asio otus</i> L.	33	<i>Fringilla coelebs</i> , L.	27
<i>Astur pumbarius</i> L.	50	<i>Fringilla chloris</i> , L.	27
<i>Athene noctua</i> , Scop.	32	<i>Fringilla carduelis</i> , L.	28
<i>Botaurus stellaris</i> L.	54	<i>Fringilla linaria</i> , L.	28
<i>Bubo bubo</i> L.	33	<i>Fringilla montifringilla</i> , L.	27
<i>Buteo vulpinus</i> Sicht.	48	<i>Fringilla spinus</i> , L.	28
<i>Caprimulgus europaeus</i> L.	34	<i>Fulica atra</i> , L.	45
<i>Certhia familiaris</i> L.	23	<i>Fuligula claudula</i> , L.	53
<i>Ciconia alba</i> Briss.	55	<i>Galinago galinago</i> , L.	41
<i>Ciconia nigra</i> , Bechst.	55	<i>Galinago media</i> , Lath.	41
<i>Circus aeruginosus</i> L.	49	<i>Gallinula chloropus</i> , L.	45
<i>Circus cyaneus</i> L.	49		

	Crop.		Crop.
<i>Gallus bankiva</i> , T.	46	<i>Muscicapa parva</i> , Bechst.	14
<i>Garrulus glandarius</i> L.	8	<i>Muscicapa atricapilla</i> , L.	13
<i>Gecinus canus</i> , Gmel.	36	<i>Netta rufina</i> , Pall.	53
<i>Gecinus viridis</i> , L.	36	<i>Nucifraga caryocatactes</i> , Briss.	8
<i>Gyps fulvus</i> , Hablizl.	50	<i>Numenius arquatus</i> , L.	43
<i>Haematopus ostralegus bory-</i> <i>stenicus</i> , Chrl.	40	<i>Numida meleagris domestica</i>	43
<i>Hieraëtus pennatus</i> , Gml.	48	<i>Nyroca ferina</i> , L.	53
<i>Hirundo rustica</i> , L.	23	<i>Nyroca fuligula</i> , L.	53
<i>Hirundo urbica</i> L.	24	<i>Nyroca marila</i> , L.	53
<i>Hirundo riparia</i> (<i>Riparia ripa-</i> <i>ria</i>) L.	24	<i>Nyroca nyroca</i> , Guld.	53
<i>Hydrochelidon leucoptera</i> , T.	39	<i>Oriolus galbula</i> , L.	13
<i>Hydrochelidon nigra</i> , L.	39	<i>Otis tarda</i> , L.	44
<i>Hypolais icterina</i> , Vieil.	17	<i>Otis tetrax</i> L. (<i>Microtis tetrax</i>)	44
<i>Ixobrychus minutus</i> , L.	54	<i>Otus scops</i> , L.	33
<i>Jynx (junx) torquilla</i> , L.	36	<i>Pandion haliaëtos</i> , L.	48
<i>Lagopus albus</i> , Gmel.	45	<i>Panurus biarmicus</i> , Brhm.	11
<i>Lanius collurio</i> , L.	12	<i>Parus ater</i> , L.	10
<i>Lanius excubitor</i> , L.	12	<i>Parus coeruleus</i> , L.	10
<i>Lanius minor</i> , Cmel.	12	<i>Parus major</i> , L.	10
<i>Lanius senator</i> , L.	13	<i>Parus palustris</i> , auct.	10
<i>Larus canus</i> , L.	39	<i>Passer domesticus</i> , L.	28
<i>Larus fuscus</i> , L.	39	<i>Passer montanus</i> , L.	29
<i>Larus ridibundus</i> , L.	39	<i>Pavo cristatus domest.</i>	46
<i>Larus minutus</i> , Pall.	39	<i>Pelidna alpina</i> , L.	42
<i>Limosa limosa</i> , L.	42	<i>Perdix cinerea</i> , L.	46
<i>Limicola platyrhyncha</i> , L.	41	<i>Pernis apivorus</i> , L.	48
<i>Locustella luscinioides</i> , Tavi	18	<i>Phasianus colchicus</i> , L.	46
<i>Lophophanes cristatus</i> , Briss.	10	<i>Phyloscopus rufus</i> , L.	17
<i>Loxia curvirostra</i> , L.	30	<i>Phyloscopus sibilatrix</i> , Bechst.	17
<i>Luscinia luscinia</i> , L.	21	<i>Phyloscopus trochilus</i> , L.	17
<i>Luscinia megarhynchos</i> , Brhm.	21	<i>Pica caudata</i> , L.	8
<i>Lymnocyptes gallinula</i> , L.	41	<i>Plectrophenax nivalis</i> , Meyer.	25
<i>Lymonites minuta</i> Leis.	41	<i>Plectrophenax lapponicus</i> , Sm.	26
<i>Machetes pygnaux</i> , L.	42	<i>Podiceps auritus</i> , L.	57
<i>Megalornis grus</i> , L.	43	<i>Podiceps cristatus</i> , L.	56
<i>Melanocorypha calandra</i> , L.	25	<i>Podiceps griseigena</i> L.	56
<i>Melanocorypha sibirica</i>	25	<i>Podiceps nigricollis</i> , Brhm.	56
<i>Meleagris gallopavo dom.</i>	46	<i>Podiceps ruficollis</i> , Pall.	57
<i>Merops apiaster</i> , L.	31	<i>Porzana porzana</i> , L.	44
<i>Mergus serrator</i> , L.	53	<i>Pratincola rubetra</i> , L.	20
<i>Milvus korschun</i> , Gmel.	49	<i>Pratincola rubicola</i> L.	21
<i>Milvus milvus</i> , L.	48	<i>Pyrrhula coccinea</i> , De-Sel	29
<i>Monedula turrium</i> , Brhm.	7	<i>Rallus aquaticus</i> , L.	44
<i>Motacilla alba</i> , L.	15	<i>Regulus flavicapillus</i> , Naum.	11
<i>Motacilla flava</i> L.	15	<i>Regulus ignicapillus</i> , Brhm.	11
<i>Muscicapa albicollis</i> , Tenim.	14	<i>Riparia riparia</i> , L.	24
<i>Muscicapa grisola</i> , L.	13	<i>Ruticilla phoeniceura</i> , L.	22
		<i>Saxicola oenanthae</i> , L.	20
		<i>Scolopax rusticola</i> , L.	41
		<i>Sitta europaea</i> , L.	22

	Crop.		Crop.
<i>Spatula clypeata</i> , L.	53	<i>Tringa glareola</i> , L.	42
<i>Squatarola squatarola</i> , L.	40	<i>Tringa hypoleucos</i> , L.	42
<i>Sterna hirundo</i>	40	<i>Tringa ochropus</i> , L.	42
<i>Sterna minuta</i> , L.	40	<i>Tringa totanus</i> , L.	42
<i>Strix flammea</i> L.	32	<i>Troglodytes parvulus</i> , L.	19
<i>Sturnus vulgaris</i> , auct.	9	<i>Turdus merula</i> , L.	20
<i>Sylvia atricapilla</i> L.	17	<i>Turdus musicus</i> , L.	19
<i>Sylvia cinerea</i> , Bechst.	16	<i>Turdus pilaris</i> , L.	20
<i>Sylvia melanocephala</i> , Gmel.	17	<i>Turdus viscivorus</i> , L.	19
<i>Sylvia hortensis</i> , Bech.	16	<i>Turtur avritus</i> , Gray.	38
<i>Sylvia nisoria</i> , Bechst.	16	<i>Upupa epops</i> , L.	31
<i>Syrnium aluco</i> , L.	32	<i>Vanellus cristatus</i> , Meyer.	40
<i>Syrrhaptes paradoxus</i> , Pall.	39		

Помічені друкарські помилки:

Стор.	Рядок	Надруковано	Мусе бути
8	27 зверху	березня	квітня
13	16 знизу	Mascicara	Muscicara
14	14 зверху	червоне, чорнувате	закреслити „червоне“
14	25 знизу	з цього роду	з цієї родини
15	15 „	Matacilla	Motacilla
30	23 зверху	Часте	Часто
31	23 „	в червні	в травні
32	10 знизу	110	100
48	24 зверху	Archibuteo	Archibuteo

YD 19497

